

FARKAS ÁDÁM

A MODERN ÁLLAM KATONAI-, VÉDELMI SZERVEZETRENDSZERÉNEK ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK ELMÉLETI ALAPKÉRDÉSEI ÉS TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

1. A MODERN ÁLLAM VÉDELMÉNEK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE ÉS TOTALITÁSA

1.1. ALAPVETÉS

A 21. század hajnalán még mindig méltán állíthatjuk, hogy az indulati reakciók korát éljük, egészen pontosan a 20. század szélsőséges eseményeire és jelenségeire adott reakciókét. Ezek az ellenhatások számos jogilag jelentős eredményt mozdítottak elő, sok tekintetben azonban teret engedtek olyan tendenciáknak is, melyek nem a rövid huszadik század vadhajtásaihoz mért normalizáció, hanem az ellenpólusú szélsőségek felé mozdultak el. E körbe sorolom jelen tanulmány témáját is, az állam – beavatkozó természetét és – fegyveres védelmét, valamint az állam természetére nézve jelentőset alkotó gondolkodót, Carl Schmittet, és az ő munkásságának sarokköveiként is nevezhető totális állam és totális háború toposzait is.¹

A második világháború után talán még érthető, hogy csak lassan indult el azoknak a gondolkodóknak és gondolatoknak az újraértelmezése, akiket és amelyeket a harmadik birodalom – vagy annak bármely csatlósa – eszközként használt fel. Európa egyik felében ezt a lassúságot a szovjet típusú elnyomás tűzzel-vassal operáló rendszerei, míg másik felében a demokratikus jogállam és politikai rend kirekesztő önvédelmi mechanizmusai alapozták meg. Évtizedeknek kellett eltelnie, mire a keleti blokk összeomlásával párhuzamosan a tudomány tényleges szabadsága realizálódni látszott, persze még mindig jelentős egzisztenciális kockázatot mutatva egyes kérdések vonatkozásában.

Ez idő tájt azonban a neoliberais demokrácia diadalmenete vette kezdetét, mely jelentős erőkkel lépett fel a „nagy”, „beavatkozó”, „paternalista” állam, s különösen a végső béke és történelmi bevégzettség víziója miatt a fegyverképes és érdemi védelmi erőkkel bíró állammal, s minden ezekhez bármely módon kötődő nézettel és tudományos állásponttal szemben. Elkezdődött a privatizációs forradalom, a haderőcsökkentések és reformok kora, a teljes állami védelmi szervezet újragondolása, s az állami beavatkozás széles körű kiszorítása úgy a gazdasági, mint bármely más szektorból.

Ez a neoliberais ethosz mára mondhatjuk, hogy megbukott. Mégis úgy vélem, az újraértelmezési folyamatok nem, vagy nem a kívánt módon és intenzitással indultak el. Ez köti össze nézeteim szerint Carl Schmittet és tudományos rendszerét, mint megbélyegzett gondolkodót és filozófiát, az állam fegyveres védelmének kérdéskörével. Meglátásom szerint ugyanis, sem a schmitti tanok, sem azok védelmi, fegyveres vetületei, sem pedig az állam fegyveres védelmének kérdése nem megfelelően értelmezett addig, amíg azokat el nem helyezzük objektív, s ha kell kritikus módon, a történelem összetett folyamatrendszerében és az államról való gondolkodás fogalmi erőterében.

---

¹ A védelem kérdése azért említhető egy lapon a „betiltott tanokkal”, mert a háborúk után általános tendencia volt, úgy a békeszerződések, mint a politikai egésze vonatkozásában, hogy a háború borzalmiért a haderőt, a védelmi erőket tették felelősség és azok megkurtítására, de legalábbis – a fegyverkezési verseny idején – totális kontrolljára törekedtek, melyet a kommunista blokk kudarca után a haderőreformnak nevezett potenciálcsonkítás követett.

A történelmi konstellációban való elemzés, bízom benne, új meglátásokra, új eredményekre vezethet. Jelen tanulmányban ezek előmozdítására törekszem, azzal a nem titkolt céllal, hogy a 21. század második évtizedében újabb elméleti és történelmi érveket tudjak felmutatni, az állam védelmi apparátusának tényleges reformjához és megerősítéséhez éppúgy, mint a tudományos tételek pártatlan – nem pedig torzított és sarkított történelmi beágyazottságú – értelmezéséhez.

1.2. AZ ÁLLAMMODELLEK KÉRDÉSE A TÖRTÉNELEM DINAMIKÁJÁBAN

Történelmi tapasztalataink azt mutatják, hogy a jelentős történelmi változások és fordulópontok rezgéshullámai időről-időre újrarájzolják az államról alkotott képet, állammodell váltásokat idéznek elő.

Jól láttatja mindezt a világszisztéma-elmélet iskolájának nézőpontja is, mely a maga megközelítésében ugyan, de következetesen írja le ezen modellváltásokat.² A gyújtópont e kérdésben a hatalmi változás, vagyis a hatalomgyakorlás módjában, vagy a hatalomgyakorlók körében bekövetkező változás, amit nevezünk egyszerűen a politikai körben bekövetkező változásnak, amit úgy a jog, mint az állam átalakulása csak lekövet és a rendszer egészére nézve – így tehát a védelemre is – lereagál.

Ennek vizsgálata jelentős egyrészt azért, mert a hatalmi váltások nem szűntek meg a hidegháború végével. Ezt példázza a privatizációs forradalmat életre hívó liberális hatalmi váltás és annak kudarca, mely jelenünket is meghatározza, számos más hatása mellett azzal, hogy a magánszféra jelentős bevonásával olyan változást vitt véghez az állam fegyveres védelmében, amely a jogfejlődés egyes vívmányait részben feláldozta a tételesen be nem bizonyított gazdasági érdekek és a jól kitapintható politikai célok oltárán. Másrészt pedig azért fontos e kérdése, mert a megfelelő történelmi értelmezés elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy ezeket a folyamatokat és általában a fegyveres védelem kérdésének főbb problémáit megfelelően tudjuk interpretálni és aztán újragondolni a jövőre nézve. Ehhez pedig kiindulópontként szükséges, hogy az állam és erőszak viszonyrendszerére, valamint az állami erőszak történelmi fejlődésivére tegyünk egy rövid kitekintést.

Az állam fogalmának meghatározása rendkívül sokrétű s polémiák tárgyát képező kérdéskör. Mégis úgy vélem van egy olyan eleme az államfogalomnak, amely vitán felül álló, s amelyre Max Weber a legitim fizikai erőszak monopóliumával helyesen mutatott rá. Ez az elem nem más, mint a törvényesített és intézményesített erőszak. A harc és vele az erőszak történetileg az állam immanens része.³ Az állam végső soron elképzelhetetlen az erőszak nélkül, hiszen, az állam az emberek közösségéből felépülő és az emberek közösségéért létező entitás. Az ember természetében pedig a kezdetektől fogva benne rejlik az erőszakra való hajlam, s minden reményünk ellenére azt kell mondanunk, hogy egyhamar ettől nem fog megválni fajunk.

Innen nézve tehát az állam alapvető fogalmi eleme az erőszak, méghozzá oly módon, hogy az állam a maga erőszaktevő alapintézményeivel s az azok által törvényesen gyakorolt minősített erőszakkal tartja féken az erőszak kiterjedt, már-már korlátlan megvalósulási formáiból táplálkozó káoszt, vagy természeti állapotot, ahogy korábban nevezték. Az állam ezért abban a sajátos helyzetben van, hogy az erőszak egyszerre jelenik meg létének okaként és okozataként, persze nem azonos minőségben, nem azonos jelleggel és nem azonos kiterjedésben.

---

² Lásd: Wallerstein 2010. 91-123. o.; Szigeti 2005. 87-89. o.

³ Ezt részint igazolja Braudel azon gondolata, miszerint: „*Valóban csodálatos történelem ez, mely szorosan kötődik az emberek munkájához, illetve a külső közeggel és az önmagukkal vívott harcban elért igen lassú haladáshoz.*” Braudel 2008. 25. o.

Ha ezt az okfejtést elfogadjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy az állam legalapvetőbb létérti intézményeit a fegyveres szervei adják, melyek révén ténylegesen alkalmassá válik arra, hogy beteljesítse létezésének fő okát, vagyis hogy gátat vessen a korlátlan és önkényes erőszaknak, legyen az külső, vagy belső eredetű.

Az ilyen módon fundamentálissá váló fegyveres intézmények által gyakorolt minősített állami erőszak azonban más színezetet nyer a történelem lapjain, s különösen az állam hatalmi szemléletű vizsgálatában, hiszen az erőszakos szervek az állam szervei, s azok ennél fogva ki vannak téve a mindenkori korszellem és a hatalmi konstellációk döntéshozatali leképződésének.⁴ Ebből következik, hogy az állam változása, pontosabban az állam modell megváltoztatása nem valósult meg soha az állami erőszak-apparátus és a minősített erőszak változásai nélkül.

Ez a tétel vázlatosan is könnyen láttatható. Tudva lévő, hogy az állam fegyveres szervei kezdetben nem voltak mások, mint a belrend fenntartására is alkalmazott, de döntően offenzív erőszaktételre működtetett hadseregek. Idővel aztán az állami erőszak intézményi dimenziója differenciálódott, s kialakultak a tisztán védelmi természetű szervek a hadsereg mellett, azonban a történelmi korszellem még hosszú időn keresztül az offenzív képességekre helyezte a hangsúlyt. A nagy változást aztán a 20. század vége, a két világháború és a hidegháború, valamint a technikafejlődés hozta el, amely révén az állam kezdetben offenzív erőszaktétele a döntően védelmi természetű erőszak alkalmazássá formálódott úgy a nemzetközi viszonyok, mint a belső struktúra tekintetében. A nagy változáshoz a történelmi fejlődés ív és az azzal járó számos-számtalan modellváltás mellett két jelentős elemre volt szükség, nevezetesen az állam totálissá válására és a totális háborúra. Ezek együttes hatása volt az, ami az állam fegyveres védelmét újrarajzolta, s amelyek nyomán a kortárs viszonyokra nézve fel kell tenni a kérdést: Totális-e a védelem természete?

1.3.A FEGYVERES VÉDELEM, MINT TÖRTÉNETI KONSTELLÁCIÓ

Az állam fegyveres védelmi szervezete és képessége kényes kérdésnek tekinthető az állam- és jogtudományok szempontjából, hiszen vizsgálata óhatatlanul olyan elméleti fejtegetéseket követel, melyek más tudományterületekre, különösen a hadtudomány, és a történelemtudományok szaktudományai – főként a hadtörténet és a jogtörténet – körébe vezetnek át, s így elvi, fogalmi sokszínűséget és vele nehézséget generálnak. Ennek ellenére mégis elkerülhetetlenül szükséges e „kitérők” megtétele, hiszen ezek nélkül nehezen volna értelmezhető a 20. század állama, s a ma nézeteim szerint újragondolásra és átfogó reformra szoruló fegyveres védelmi koncepció.

Az állam fegyveres védelmi szervezete tekintetében a legősibb intézmény elvitathatatlanul a hadsereg, melynek legerőteljesebb és legstabilabb formájaként már a történelem korai századaiban is a jól képzett, optimális létszámú, „hivatásos” haderő mutatkozott.⁵ E variáns korai legfejlettebb típusát a mariusi reformot követő római erők adták, mely rendszer alapjait már a kiterjedt toborzás⁶, a hosszú szolgálati idő, az egységes

---

⁴ Francois Furet Quinet gondolatait megidézve a francia forradalom kérdése kapcsán helyesen mutat rá a minden változást elvként kísérő tényre, vagyis arra, hogy az erőszak mindvégig elkíséri az átalakulást, s csupán csak az változik, hogy kik és hogyan használják az erőszakot. Ahogy művében írja: „...a forradalom a terror fázisában, az abszolutizmus önkényuralmi gyakorlatát veszi elő a közjó bevált ürügyével, amely már az abszolút monarchia idején is jó szolgálatokat tett. Az örökös haladéktalanul az ős helyébe lép: Robespierre személyében Richelieu születik újjá.” Furet 2006. 12. o.

⁵ Az egyik első ilyenként tartja számon Peter Harclerode a Kr. e. 1250-re datált asszír hadsereget, majd azt követően a görög szárazföldi csapatokat. Vö. Haclerode 2002. 9-10. o.

⁶ Persze a modell kezdetleges is bizonyos tekintetben, hiszen a tekintélyhez kötöttség és a politikában hozott stratégiai lépések ezt a rendszert nagyban tudták befolyásolni. Ezt példázzák kiválóan Caesarnak a

felszerelés, az átgondolt belső strukturáltság és a hosszú szolgálatból adódó hivatásos jelleg adott. Ezen rezsim a köztársaság válságával együtt alakult ki, mikor már küszöbön állt az állam teljes átalakulása. A hadszervezési változások bázisát ugyanis egyszerre adták a társadalmi problémák és a politikai rendszer eróziója, ami az expanzió igényével ülte a polgárháborún át az egyeduralkodó és a birodalmi létig vezető nászát.

Ezen a ponton – nevezetesen a római légiók hivatásosnak mondható természeténél – azonban kiemelendő, hogy a filozófia, s az államról való gondolkodás sem volt érzéketlen e kérdésekre nézve. Hova tovább megkockáztatandó a gondolat, hogy a birodalmat – persze nem önmagában – naggyá tevő haderőmodell nem jöhetett volna létre, ha a legjelesebb gondolkodók nem rajzolják meg az állam biztos védelmének körvonalait.

E feltevésem tartóoszlopának Platónnak az államról írott fundamentális művét tartom, melyben éppúgy megjelölhető az állandóság, mint a hivatásos jelleg és a megfelelő létszám az állami véderő vonatkozásában⁷, nem beszélve arról, hogy ha talán burkoltan is, de az egységesség államra vonatkoztatott követelményével, mintha előre vetítené a birodalmak korának eróziójából sarjadó időszak államtani alapvetéseit is. Ezek a gondolatok azonban amint részlegesen megvalósultak a római haderőben, életre hívták a történelem legismertebb és legmeghatározóbb birodalmát, s új értelmet adtak a birodalmi gondolatnak, s a birodalmak korának.

A római birodalom bukásával azonban ez a tudás jó időre háttérbe szorult, s ha nem is érték egyet a sötét középkor megfogalmazással, az mégis biztosan mondható, hogy a jól szervezett, állandó, reguláris erők tűndöklő csillagának hosszú időre leáldozott. A katonai demokráciák⁸ idejét a nemzet írmagjaként kezelhető harcos nemesek^{9,10}, majd a nemesi

---

polgárháborúról írott munkája harmadik könyvében tett feljegyzései, melyekkel Pompeius seregeit és azok felállítását írja le, rávilágítva a római modell ez időkből kicsúcsosodó hátrányaira. Vö. Caesar 2003. 88-90. o.

⁷ Az *állandó védelmi erők* elgondolása az örök, mint meghatározó társadalmi csoport tételezésében és az arra vonatkozó pontos elvárások meghatározásában mutatható ki, mely ha hosszas értelmezés és átgondolás után is, de méltán lehet megfontolandó a napjainkban e körbe sorolható hivatásrendekkel szembeni elvárások tekintetében. A *hivatásos jelleg* megalapozottságát egyrésztől ott találhatjuk Platónnál, ahol lejegyzti, hogy mindenkinek egy mestersége legyen, majd ennek továbbgondolásaként „Az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg” cím alatt, ahol kiemeli, hogy az öröknek a katonáskodás a mestersége, méghozzá a kívánt egyetlen mestersége. Ezen *erők megfelelő méretéről* az államban egyrészt a „Mekkora legyen az állam?” cím alatt, másrészt pedig a „háború” cím alatt találhatunk iránymutatást, ezekben ugyanis azt mutatja meg, hogy meglátása szerint egy állam csak akkor lehet, amekkoraként még egységes. Mindazonáltal az államnak – minden eshetőséget számba véve - rendelkeznie kell háborúra kész, állandó sereggel, aminek előfeltétele a megfelelő ráfordítások mellett, a kimunkált képzés, nevelés és szervezés. Vö. Platón 2008. 65-78., 92-93., 103-107., 132-141., 201-209., 249-254. o.

⁸ A katonai demokrácia intézményéről Morgan H. Lewis nézete tekinthető meghatározónak, melyet az újabb hazai jogtörténet is irányadónak tekint. Ennek lényege, nem csak a vándorló népek körében, abban ragadható meg, hogy a tényleges hatalom többségi elven szerveződik, mely többség a fegyverképes, katonáskodó férfiakból áll, akik népük fennmaradását a különböző nagy katonai vállalkozások – akár honfoglalás, akár kalandozás – során biztosítják. Ld. Morgan H. Lewis: *Ancient society*, Charles H. Kerr & Comapny, Chichago, 1877.

⁹ Ahogy ezt magyar vonatkozásban Werbőczy is levezeti Tripartitumában a nemesség eredetéről szóló gondolatai körében. Vö. Werbőczy 2006. 73-74.o.

¹⁰ Ha a hadsereg-modellek változása mögött álló politikai átalakulásokra is kitekintünk, akkor jól érthető a váltakozás. A Római Birodalom bukása után Európa a vándorló népek országújjává és csataterévé válik, melyek állami-társadalmi rendszerében a fegyverképes férfiak, mint a politikai nemzet adják a hadsereget. A letelepedést követően ez a modell már nem tartható az állandó mozgás és fenyegetettség hiányában, illetve a termelési kényszer okán. A társadalom vagyoni és politikai differenciálódásával ezért a katonáskodó nemesség válik a hadszervezés alapjáért, melynek státuszérdeke volt a katonáskodás útján fenntartani befolyását, vagyis a status quot. Akkor pedig, amikor a termelés és a technika fejlődése, illetve a népesség növekedése ezt lehetővé és indokoltta, a közvetlen nemesi katonáskodást felváltották a bandériumok. Ezeknek a zsoldosság két irányból vetett véget. Egyrészt az uralkodók hatalmának megerősítése nyitott teret a szakképzett zsoldos seregeknek a hatalmat aláaknázó nemesi seregekkel szemben, másrészt pedig a nemesek hatalmi törekvései növelték meg a bérelhető hadi-szaktudás jelentőségét.

bandériumok, de még inkább az időszakosan felfogadott zsoldoshadseregek kora követte. A zsoldosság intézménye aztán – párhuzamosan a reneszánsz gondolati újrafelfedezéseivel és valódi forradalmaival – számos-számtalan induktív hatást adott ahhoz, hogy az államot és annak védelmét ismét újragondolják.

Ebben az időszakban tekinthető meghatározó gondolkodónak Niccoló Machiavelli, akit bár a modern politikai filozófia szempontjából tartunk kimagasló alkotónak, az állam védelme tekintetében is több művével alkotott – némileg talán méltatlanul elfeledve – jelentőset. Machiavelli a Fejedelemben rosszállóan írt a zsoldosokról¹¹, s kiemelte, hogy „*saját fegyverei nélkül egyetlen birodalom sem lehet biztonságban, s csak a jó szerencsében bízhat, mert nincs hozzá ereje, hogy megmeneküljön a bajban.*”¹² Ezen felül azonban a páratlan és szintén félreértett gondolkodó gondosan kifejtette Lorenzo de' Medicinek írott munkájában azt is, hogy saját erejének csak a saját népéből, polgáraiból, alattvalóiból verbuvált sereget tekintheti, s minden más csupán zsoldosseregnek, vagy segédhadnak,¹³ melyek jelentős alkalmazása elkerülendő. A háború művészetéről írott munkájában azonban túllépett a véderők hatalomépítés felőli vizsgálatán, s alapvető – és korát jelentősen meghaladó – nézeteket jegyzett le a seregek fontosságáról és szabályozásáról,¹⁴ valamint a háborúban való alkalmazásáról is. Mindezek persze még évszázadokon át nem teljesebben ki igazán, mégis előre vetítették a zsoldosság korában a jövő nívóit.

A fordulat aztán a 17-18. században kezdődött el, amikor is az abszolút monarchiák időszakába lépve Európa az állandó hadseregekkel kezdte felváltani a zsoldosseregeket. Az addig elterjedt – zsoldos – forma, mely szárazföldön és vízen éppúgy virágzott¹⁵ vesztét talán a szélsőséges el- és kiterjedtségének köszönhetette, s nem utolsó sorban a Machiavelli által már jóval korábban lejegyzett igazságoknak. Az ekkor általános gyakorlatként elterjedt zsoldosság lényege nem más volt, mint az hogy meghatározott hadifeladatok ellátásra, meghatározott időre, meghatározott ellenszolgáltatásért szerződve a fizetőképes kereslet idegen katonákat fogadott szolgálatba, s azok mint az uralkodó és az állam képviselői jártak el a katonai tevékenységek során, a közhatalmat és annak oltalmát egyaránt élvezve. Amikor azonban ez árulások, fosztogatások és túlkapások sorához¹⁶, valamint sok esetben a szolgáltatások

---

¹¹ „*Aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmát, sohasem érezheti magát biztonságban, mert a zsoldosok egyenetlenkedők, törtető, engedetlenek, hűtlenek; barátok közt hetvenkedők, az ellenséggel szemben gyávák; Istent nem félik, adott szavuk nincs, s a biztos romlás csak annyit késik, amennyire a támadást halogatják; békében ők fosztanak ki, háborúban az ellenség.*”, Machiavelli 2006. 61.o.

¹² Machiavelli 2006. 71. o.

¹³ Ld. Machiavelli 2006. 71. o.

¹⁴ Ennek példája a Háború Művészete c. munkájához írt bevezető gondolatok közt már megtalálható, hiszen itt jegyzi le sajátos, mégis ma is meggondolandó és recepcióra ajánlatos gondolatait a polgári és katonai élet viszonyáról, vagy épp a rendszabályok fontosságáról. Ahogy ő írja: „*De ha az ókori rendszabályokat tanulmányoznánk; akkor a polgári és katonaeletnél egységesebb, azonosabb dolgokat nem is találhatnánk; sem azt, hogy szükségszerűen annyira szeresse egyik dolog a másikat, mint ezek; ugyanis minden művészetben, amelyet csak megszerveznek egy társadalomban az emberek közös javára, minden rendszabály, amelyet azért fogadosítanak, hogy az emberek Isten és a törvények félelmében éljenek, hiába való lenne, ha a védelméről nem gondoskodnánk előre; azok a művészetek amelyek jól szervezettek, fenntartják még azokat is, amelyek nincsenek jól megszervezve. A jó rendszabályok viszont katonai segítség nélkül úgy vesznének kárba, mint egy fenséges királyi palota termei, amelyek már arannyal és ékkövekkel díszesek, de mert még befödve nincsenek, nincs ami megvédje őket az esőtől.*” Machiavelli 2001. 6. o.

¹⁵ Sőt a tengeren talán még azt is mondhatnánk, hogy a Francis Drake típusú privateer szolgáltatásokkal ez a forma méltatlanul tovább is virágzott, mint azt az államfejlődés üteme megkívánta volna.

¹⁶ Melyekbe jelentősen belejátszott az a körülmény is, hogy a zsoldos hadak legénységi állományának széles köre a társadalom legalsóbb rétegeiből, szegényekből, szökevényekből, hitetlenekből, esetleg a katonai siker fejében szabadon bocsátott bűnözőkből állt össze, s így kódoltan rejtette magában a visszaélések egész sorának megvalósulását is.

minőségének drasztikus romlásához és elégtelenségéhez¹⁷ vezetett, elérkezett az idő az új, a hatalom stabilitását jobban biztosító állandósult és államilag szervezett formához.

Talán e tekintetben is méltán mondhatjuk, hogy kulcsfontosságú, igaz nem előzmények nélküli,¹⁸ az 1648-as év, a Vesztfáliai béke, mely a nemzetállamok kora mellett az új hadszervezés első korszakát nyitja meg a Nagy Francia Forradalomig terjed időre nézve. „*A politikai uralom biztosítására szükségessé vált és elégségesnek bizonyult a békeidőszakokban is fegyverben tartott, egyre nagyobb létszámú, egyre jobban felfegyverzett és ellátott, a központi hatalom elsődleges támaszát jelentő állandó hadsereg. Ezért ennek léte jellemezte az európai hadügyet az adott másfél évszázadban.*”¹⁹

A nagy európai államok a francia abszolutizmus modelljét követve kezdték meg hadseregeik átszervezését ez idő tájt. „*A Habsburg uralkodók katonai politikáját tekintve a XVII. század vége és a XVIII. század eleje jelenti az átmenetet a pillanatnyi szükség szerint alkalmazott hadi erőkről egy állandó és egységes alapeszmék szerint berendezett sereg képződésére.*”²⁰ Nem volt azonban ez másként a korszakot meghatározó más hatalmak és birodalmak körében sem, így például ekkor²¹ öltötte fel „új ruháját” Európa katonáállama, Poroszország, ahogy a hadügyi forradalom megjelent Svédországban és lassanként Oroszországban is.

Az állandó hadseregek létrejöttével aztán a hadak technikai, kiképzési fejlődése hozott új forradalmat a korszakon belül. A zömmel birodalmak, vagy legalábbis birodalmi törekvésű dinasztiák szolgálatára rendelt hadak képe újabb jelentős változáson ment keresztül. „*A gyakorlatozás, a fegyelem, a gépies taktika és a tüzérség tudományá fejlesztése olyan változásokat hozott, hogy a XVIII. századi hadviselés nem is emlékeztetett a XVI. és XVII. századi háború káoszára, a kísérletezés korára.*”²² Ezek az idők pedig már nyitányát adták egy olyan korszaknak, melyben Clausewitz háborúról alkotott nézetei fundamentálissá váltak, s melyet már csak a végletes emocionális kötődések hiánya választott el a totális háború korától.

A 18. század állandó seregei új társadalmi réteget, új hivatásrendet hívtak – talán mondhatjuk, hogy Róma után ismét – életre, melyek azonban nem többek és nem kevesebbek az abszolút monarchiák központosított államapparátusának egy különös státuszú egységénél. Ezek a seregek még birodalmi színezetűek voltak, általában többnemzetiségűek és csupán a birodalmi érdek volt az, ami miatt funkcionáltak, s amely a katonákat többé-kevésbé motiválni tudta az anyagiakon és az emberi kötelekeken túl.

A zsoldosereg szervezeti felváltását, majd a haderő belső átstrukturálását követően tehát egy újabb hatalmi fordulópontra volt az, amellyel a zsoldközpontú régi ordót, a régi – a feudalizmus alapmodelljének katonai kötelezettségét felváltó – zsoldos modellt teljes egészében valami új válthatta fel. Ez az új pedig nem volt más, mint a nemzeti hadsereg eszménye. A francia forradalommal, majd Napóleon seregeivel napvilágot látó, az általános védkötelezettség felé elmozduló, nemzeti haderő kora következett, melyben a katonákat nem

---

¹⁷ Nem lehet elmulasztani John Keegan nyomdokain járva annak kiemelését, hogy az európai zsoldosok hosszú időn át alkalmatlannak bizonyultak az Európa pereméről érkező első szervezett, állandó, reguláris erő, a janicsárok katonai potenciáljával szemben.

¹⁸ Magyar vonatkozásban például – éppúgy mint Európa számos más állama tekintetében – már a 16. század végén felmerült a haderő átalakításának kérdése. „Az ország kétségbeejtő állapota a törvényhozó rendeket végre valami gondolathoz juttatta és cselekvésre serkentette. S valóban az 1593-1604. évi országgyűlések tevékenysége nem maradt eredmény és nyom nélkül. A nemzeti állandó hadsereg eszméje vettettet el akkor, s a vetésből egy század leforgása alatt: a közös hadsereg kelt ki.” Bors 1895. 98. o.

¹⁹ Zachar 2004. 9. o.

²⁰ Szabó 1910. 23. o.

²¹ „Az ezredek »államosítása« - amint a régi zsoldosparadicsomok megszüntetését nevezhetjük – az első porosz király alatt jutott el a befejezésig...” írja Ottokeinz a porosz katonáállam kialakulásáról és a porosz hadügyi reformról írott gondolataiban. Ottokeinz 1954. 134. o.

²² Keegan 2004. 338. o.

csak a zsold, nem csak a fegyelem, s nem csak az egzisztenciális lehetőségek, hanem a nemzethez való érzelmi kötődés és az ebből fakadó elhivatottság is uralmába kerített.

Az új modell alapját Napóleon fektette le, mikor az állandó és képzett hadsereg mellett az önkéntesség, majd a védkötelezettség elvén, a nemzet ügyéért hívta hadba a franciákat, s véghezvitte „...a reguláris hadsereg és a Nemzeti Gárda egységeinek brigádokban való egyesítését, egy a kettőhöz arányban, hogy kiképzett katonákkal növeljék az önkéntesek harcértékét. Ezáltal merőben újféle hadsereg jött létre.”²³ Ettől a hadseregtől pedig már csak egyetlen – forradalmakban és a neoabszolutista törekvésektől áthatott epizódokban gazdag – lépésre volt az állandó, nemzeti hadseregek igénye és kora, s az állam és háború teljes átalakulása.

A 19. század végére a nacionalizmus átírtta Európa államközösségének szöveteit, s még a birodalomként létező nagyhatalmak is – mint az angol korona, vagy épp az Osztrák-Magyar Monarchia – nyitottá váltak a birodalmi hadügyön belül a részben nemzeti elvű hadseregszervezésre,²⁴ s a nemzetiségek ez irányú törekvéseinek részbeni akceptálására. E körben a valóságok eltérő sajátosságát jól szemlélteti Máthé Gábor, mikor lejegyzí, hogy „a XIX. század a nemzetállamok létrejöttének nagy korszaka. Ez a kijelentés látszólag ellentmondásban van az Osztrák-Magyar Monarchia közjogi képletével, ami nem a nép-nemzet, hanem a népek-politikai nemzet kategóriát releválja. A politikai nemzet fogalom lényege pedig az, hogy az államterület az elsődleges, s az azon élő népek alkotják a nemzetet.”²⁵ Ehhez a – ma már tudjuk, hogy – időleges, de lényegében Európa egészére kiterjedő képhez pedig hozzá kell tennünk témánk vonatkozásában, hogy „az európai államok dagadó nacionalizmusa eleve táplálta a militarizmust, az imperialista politika sikerei meg a nacionalizmust.”²⁶

A 20. század kezdetének (nemzet)állama tehát katonai szempontból egy hosszú fejlődés eredményeként lépett elő, s mutatott fel újat: a polgári kor általános védkötelezettségen nyugvó, nemzeti haderejét és védelmi monopóliumát. Ez időre azonban messze nem csak a hadviselés az ami átalakul, hanem maga az állam is. Hiszen az állami védelem ez eddig vázlatosan bemutatott fejlődésívének csomópontjai, mind-mind egybeesnek az állam fejlődésének és színeváltozásának gócaival. Ezek 20. századi betetőződése az, ami minőségileg más és minőségileg újat hozott az állam jelenségrendszerének egészében, azt a két jelenséget, amelyet Schmitt úgy jelölt meg, mint totális állam és totális háború.

1.4.A TOTÁLIS ÁLLAM ÉS TOTÁLIS HÁBORÚ TÖRTÉNETI BEÁGYAZOTTSÁGA

A totális állam tehát értelemszerűen történeti fejlődés eredményeként áll elő. Ez a modell a 19. század végére, 20. század elejére kialakuló állam, mely a központosító és professzionalizálódó abszolutista államban gyökerezik, s amely felváltja a korábbi cenzusos, klasszifikáló és társadalmi részrendszereket lehatároló liberális sémákat. Ebben az új modellben „az állam és társadalom kölcsönösen áthatják egymást, s minden eddig államinak számító ügy társadalmivá, és megfordítva, minden eddig „csak” társadalminak számító ügy államivá válik, miként az egy demokratikusan szervezett közösségi szervezetben szükségszerű módon bekövetkezik.”²⁷

Ami ekként előttünk áll, az tehát a demokratizálódó modern nemzetállam, mely még együtt kell, hogy éljen a birodalmakkal és birodalmi gondolattal, de amely egyben élő

---

²³ Keegan 2004. 343. o.

²⁴ A Monarchiában ezt példázta a Honvédség és a Landwehr felállítása a közös haderő mellett, míg az angol korona esetében érdemes megemlékezni a nemzetiségi, illetve gyarmati alakulatok szervezéséről.

²⁵ Máthé 2011. 9. o.

²⁶ Keegan 2004. 349. o.

²⁷ Schmitt 2002. 16. o.

ellenvetés a birodalmisággal szemben. Azon túl, hogy meglátásom szerint ez a demokratizálódó nemzetállami modell szükségszerű következménye volt mindazon történeti fejlődéseknek, melyek egyúttal aláásták a birodalmakat, látni kell azt is, hogy ezen állam totalitása abban rejlik, hogy „az eddig „semleges” területek – vallás, kultúra, képzés, gazdaság – megszűnnek „semlegesnek” lenni a nem-állami és nem politikai értelemben. [...] A totális államban ennek következtében minden – legalábbis lehetőség szerint – politikai, és az államra való hivatkozás már nem képes arra, hogy a „politikai” speciális megkülönböztető ismertetőjegyét megindokolja.”²⁸

Az állam tehát a maga hatalom- és modellváltásaival – mint akció – szükségképpen ugyanazon mozgáspályát járta be, mint a védelem és hadügy – mint reakció –, vagyis, hogy a modern fejlődése az abszolutizmus centralizációjával vette igazán kezdetét, majd a nemzetiesedéssel és demokratizálódással szerzett tömegbázist és korábban nem látott hatásteret, s végül a 20. század elejére egy új, széleskörű, mondhatni mindent áthatni képes, tehát totális modellben teljesedett ki.

A totális államban – melynek adott egy teljesen új, képzett, állandó, lojális, hivatásos fegyveres erő – tehát szinte minden kérdés potenciálisan politikai, amivel azonban jelentősen kiszélesedik az állami beavatkozás tereuma is. Schmitt ugyanis arra is rámutat, hogy az állam kompetenciája – teljesen nyilvánvalóan önnön védelme érdekében – meghatározni, hogy ki a barát és ki az ellenség, s hogy ez utóbbi tekintetében miként kell eljárni. Ezen kompetencia realizálása azonban óhatatlan növekedést igényel a védelmi szervezetekben akkor, amikor a legtöbb kérdés politikaivá válik, s így a legtöbb társadalmi részrendszerben megjelenhetnek az ellenség körébe tartozó veszélyes magatartások. Ez a fegyveres erőszak apparátusainak funkcionális és strukturális differenciálódásához vezet, minthogy belső és külső ellenséggel szemben – ahogy ezt Schmitt is kiemeli – nem azonos eljárásokat kell alkalmazni, vagyis nem azonosan képzett és felszerelt apparátusra van szükség.

Ahogy Schmitt írja: „egy normális állam teljesítménye mindenekelőtt abban áll, hogy az államon és területén belül létrehozza a teljes megelégedettséget, fenntartja a »nyugalmat, biztonságot és rendet« és ezáltal normális helyzetet teremti...”²⁹ Ehhez azonban a totális államnak olyan struktúrát kell kialakítania, amely alkalmas arra, hogy mindennek eleget tegyen, még hozzá bármely terület vonatkozásában. Ezzel pedig nem csak a fent leírt differenciálódás, hanem az eszközök újraértelmezése is együtt jár, amely már a politika zónájában meghozott döntésekkel vált képessé arra, hogy túlnőjön magán a totális államon is. Az eszközök újraértelmezése körében a politika által megalkotott két konstrukcióról kell mindenképp beszélni. Az egyik a védelmi elkülönítésként induló internálás; a másik pedig a háború átalakítása totális háborúvá.

A 19. század végének totális – angol, spanyol, német, francia, stb. – államaival jelenik meg a fegyveres tevékenységek mindent átható természete és az aszimmetrikus hadviselés új korszaka, mint a totális háború közvetlen előképe. Ebben a korszakban a háborúskodás olyan felek között zajlik, melyek katonai erői nem mérhetők egymáshoz. Ennek klasszikus példáját adták Schmitt osztályozásában³⁰ a gyarmati háborúk. Itt a gyarmati seregekkel szemben irreguláris, a klasszikus háború színtereitől távol maradó és a polgári lakosság által támogatott partizánok veszik fel a harcot a gyarmati erők ellehetetlenítése és demoralizálása érdekében.

A polgári lakosság támogatása azonban szükségképpen kiterjeszti a háborút magára a polgári lakosságra is, mely a kezdeti időkben „biztonsági” intézkedések formájában valósult

---

²⁸ Schmitt 2002. 16. o.

²⁹ Schmitt. 2002. 31. o.

³⁰ Schmitt a partizán elméletéről írott munkájában a klasszikus európai – ahogy ma mondanánk szimmetrikus – államközi háborút; a polgárháborút; és a gyarmati háborút különböztette meg. Vö: Schmitt 2002. 109-110. o.

meg, s életre hívta az internálótáborok intézményét.³¹ Ezzel tehát a háború a maga korábbi klasszikus formáit – vagyis ahogy Schmitt mondja a *jus publicum Europaeum* klasszikus államközi háborúját, a polgárháborút és a gyarmati háborút³² – elhagyja, s kiterjed egy korábban katonailag közvetlenül nem érintett közegre, a polgári lakosságra, ami nem más jelent, mint a totális háborúhoz vezető út első lépését.³³

E lépésnél azonban rá kell világítani arra, hogy az államok és hadseregek a szimmetrikus hadviselésben ismeretlen – mára sokrétűvé váló és megerősödött – formák egyike, a partizán³⁴ harcmodor miatt léptek elsőként erre az útra, melyet Schmitt is behatóan vizsgált.

A gerilla harcmodor egyik legismertebb megnyilvánulása a modern történelemben a spanyol ellenállás volt Napóleon hadaival szemben. Schmitt is innen indítja a kérdés vizsgálatát, ami különösen érthető akkor, ha figyelembe vesszük a feljegyzéseket, melyek szerint kevesebb mint ötvenezer gerilla több mint kétszázötvenezer reguláris katonát tudott lekötni ezen a hadszíntéren.

De mi is jellemezte ezt a formát? Egész egyszerűen a jogon kívüliség, hiszen a klasszikus nemzetközi jog nem ismerte el hadviselő félként a partizánokat, vagyis viszonylatukban a modern háborút korlátozó intézmények nem érvényesültek. Ebből következik, amit Schmitt helyesen állapított meg, hogy: „*A modern partizán sem jogot, sem kegyelmet nem vár el az ellenségtől. Elfordult a megszélidített védelmi intézményekkel körülbástyázott háború konvencionális ellenségességétől és egy másik terület, a valóságos ellenségesség területe felé vette az irányt, amely a terrorral és ellenterrorral egészen a megsemmisítésig fokozódik.*”³⁵

A partizánság jelenségével és különösen annak elterjedésével két dologra kell felhívni a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a partizán jogon kívüliségből és a Schmitt által jól érthetően levezetett megsemmisítésig fokozódó valóságos ellenségességéből a totális ellenállás következett, mely nem ismer határokat és konvenciókat, csak a hatékonyságot és a kívánt eredmény elérését. Másrészt arra is figyelmet kell fordítani, hogy a történelmi példákban az államok nem tudtak hathatósan fellépni a partizánok ellen, ami – ahogy Schmitt is kiemeli – teret engedett annak a szemléletnek, mely Napóleon 1813. szeptemberi Lefévre tábornokhoz intézett parancsára hivatkozva azt a szemléletet vallja, hogy „*partizán módjára kell cselekedni mindenütt, ahol partizánok vannak.*”³⁶

Ez utóbbi tétel, mint hivatkozási alap egyértelműen azt jelenti, hogy a partizánok ellenében a háború elhagyja korábbi medrét, vagyis, hogy a háború fokozatos totalizálódásával az ilyen formán totalizálódó államok eszközrendszere tovább szélesedett, méghozzá oly módon, hogy azzal az állam fegyveres karaktere szükségképpen megerősödött, mivel különlegesen képzett erőkre volt szükség a fegyveres erőkben, a rendvédelemben és a politikai elhárításban egyaránt.

---

³¹ Ezek tekintetében azonban le kell jegyezni Joël Kotek és Pierre Rigoulot munkájára hivatkozva, hogy az internáló táborok jóval a tényleges totális háború és a totalitarizmusok előtt jelentek meg, s jóval még azután is – napjainkban is – léteznek. Vö: Kotek, Rigoulot 2005.

³² Schmitt 2002. 109. o.

³³ Persze az el nem tagadható, hogy korábban is előfordult, hogy a hadakozást a fosztogatások és más inzultusok formájában a polgári lakosság is megszervezte, azonban a 19. század végével megjelenő új tendencia – amit az internáló táborok a legplasztikusabban jelenítenek meg – markánsan eltér ezen jelenségektől, hiszen egyrésztől szisztematikus beavatkozást jelent, másrészt a fegyveres erő a katonai stratégia részeként realizálja ezeket.

³⁴ Erről a kérdéstről Carl Schmitt kimerítően értekezik a „Partizán elmélete” c. munkájában, melyben történetileg bevezeti, majd a háború elméleti megközelítéséhez mérten pozicionálja a jelenséget, bemutatva annak fogalmi eredetét, és elméleti fejlődésívét.

³⁵ Schmitt 2002. 109. o.

³⁶ Schmitt 2002. 111. o.

Más azonban a helyzet a totális háborúval. Addig ugyanis, amíg a totális állam egy több évszázados történeti fejlődés eredményeként állt elő – azt is mondhatnánk, hogy a demokratizálódási folyamat eredményeként –, addig a totális háború nem volt más, mint a politika terepében meghozott és néhány évtized alatt kiteljesített döntéssorozat eredménye, melynek csak részleges történeti előfejlődése fedezhető fel.³⁷ A totális háború előképe ott jelenik meg, ahol a fegyveres ellenállás letörésére a polgári lakosságot is bevonják a közvetlen harci tevékenységekbe.³⁸ Ebből ugyanis egyértelműen következnek azok a visszafordíthatatlan következmények, melyek révén megszűnik a harctér és hátország közti megkülönböztetés értelme, s melyekkel a háború földön, vízen és levegőben egyszerre zajlik, megfedkezve a polgári résztvevőkről, s felhasználva minden erőforrást az ellenség megsemmisítésére.

A totális háború persze szükségképpen következett a hadügy forradalmaiból, a technikafejlődésből, és valamelyest az állam totálissá válásából is. Arról azonban nem lehet megfedkezni, hogy az ilyen formán előállt feltételek kiaknázási módját a politika erőterében meghozott döntések határozták meg, vagyis az emberi természet, mely odadobta a hatalom trónusait látva évszázadok eredményeinek egész sorát. A totális háború realizálódásai – vagyis a világháborúk – ugyanis elvetették a racionalitás értékét, a jog ekkora már kifinomult szabályozásait, hogy a háborút nulla összegű játszává tegyék.

A totális háború megvalósulása annak korlátlansága miatt morális tragédia, míg jogi értelemben indukciós hatás volt. A totális államot kiforgató totalitarizmus, mely a totális háborút realizálta, rámutatott ugyanis számos hiátusra és következetlenségre a jog terepében, melyeket elkerülhetetlenül orvosolni kellett és kell.

Ez a fajta – totalitárius – elfajzás és ennek közvetlen ellenhatásai azonban számos kérdést még nyitva hagytak, melyek haladó gondolkodású megválaszolása korunkra, a megvalósult totális háború szörnyűségeit már nem megélő közelségből követő korszakra maradt. Arra a korszakra, mely az erős és beavatkozni képes államot demonizáló idők lecsengésével kényszerűen egy újabb fordulópontot jelent, melynek nyitott kérdései között ott van az újabb totális háború kirobbanásának megelőzése és az aszimmetrikus hadviselésből fakadó különös formák (partizánság, gerilla tevékenység, terrorizmus, stb.) megerősödése, mint a védelem folyamatos megújítását és újraértelmezését kikényszerítő tényezők.

1.5.A TOTÁLIS TOPOSZ VÉDELMI ASPEKTUSA

Schmitt totális állam és totális háború toposzait szükségszerű megközelíteni a kettő viszonya, pontosabban az állam és a háború viszonya felől ahhoz, hogy megtaláljuk a választ a védelem totalitásának kérdésére.

Ahogy már többször kiemeltük, a totális államban nincs a politikai szempontjából „semleges” kérdés, vagyis az állam politikai természete minden viszonyra kiterjed, míg a totális háború nem mást jelent, mint azt, hogy a háború minden lehetséges hadszíntéren zajlik, hogy a totális háború természetéből adódóan elveszti jelentőségét a hátország-hadszintér kettősség, és hogy minden létező erőforrást latba kell vetni a győzelemért. Nyitva áll azonban a kérdés, hogy miként kapcsolható össze a totális háború és a totális állam, azon túl, hogy a háborút államok vívják.

---

³⁷ Ide sorolható például a partizánok elleni hadakozás elméleti és gyakorlati módozatainak fejlődésive a 18. század végétől a 20. századig. Lásd: Schmitt 2002. 124-162. o.

³⁸ Ez az időszak, ahogy a táborok kapcsán lejegyeztem, szisztematikus módszerrel és stratégiai elemként a 19. század végével kezdődik. Korábban, a partizánok elleni harcban megjelenő terror eseti eszközökön volt csak erre példa.

Erre a választ maga Schmitt adja meg a szuverenitás kapcsán, mikor lejegyzí, hogy: „*Szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt.*”³⁹. A kivételes állapot intézménye meglátásunk szerint az a hídfő, amely az értelmezésnél hathatósan összekapcsolja a totális államot a totális háborúval, s amely egyúttal utat nyit a totális védelem kérdése felé is. A kivételes állapot ugyanis történeti vonatkozásban nem más, mint az állam életében bekövetkező azon időszak, mely az államközi háborúval, vagy a polgárháborúval jár együtt és amely a normál – béke idejű – jogrend szabályainak felfüggesztését és rendkívüli jogrend bevezetését teszi szükségessé a fenyegetések gyors és hatékony semlegesítése érdekében.

A totális háború tehát maga a kivételes állapot, s lényegében a hosszas történelmi fejlődésben kialakult fegyveres védelmi szervezet zöme és eredete is ehhez az intézményhez kötődik, s ezek jelentős részben támadó rendeltetésűek.⁴⁰ Ez az időszak azonban, ahogy az elnevezés is mutatja, kivételes, és könnyen belátható – különösen az állam fegyveres erőszakszerveinek modern differenciálódása tükrében – hogy az ennek kezelésére létesített intézmények a normál állapotban nem, vagy csak rendkívül szűk körben funkcionálhatnak.

Az államnak azonban állandó szüksége van a minősített erőszak alkalmazását garantáló szervekre, így a normál állapotban is szükséges ilyenek fenntartása és működtetése, de már döntően védelmi rendeltetéssel a fenyegetések azonosítására, megelőzésére, elhárítására, illetve semlegesítésére. Ezek nélkül lehetetlen volna a normális állam teljesítményét garantálni, vagyis a megelégedettséget, a rendet, biztonságot és nyugalmat fenntartani.

Annak meghatározása azonban, hogy a normál állapotban melyek a fenyegetések, már politikai kérdés és mint tudjuk a totális államban nincs a politikai szempontjából semleges. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a totális államban normál állapot idején a totális védelem funkcionál, mely a fenyegetések politikai identifikálása, azok megelőzése, elhárítása, illetve semlegesítése tekintetében totális, mindenre kiterjedő természetű, hiszen minden lehetséges viszonyra nézve gyakorolhat a törvényes rendnek megfelelő tevékenységet.

Ezt a tételt különösen igazoltnak láthatjuk napjainkban, amikor a történelmi fejlődés jelentősen átalakította a fenyegetési palettát. Az államközi viszonyokban ma már nem a klasszikus, szimmetrikus államközi háború a legjelentősebb faktor, hanem a nemzetközi terrorizmus, a fegyverkereskedelem, a nemzetközi szervezetbűnözés, a bukott államok és a cyber-fenyegetések. Ezek – sokszor összefüggő – veszélyzónájában a védelemnek új módon kell működnie, mely módozat egyszerre biztosítja a lehető legmagasabb hatásfokot az állampolgárok védelmében és a jogállamiság érvényesülését.

Ezek a fenyegetési formák – még ha a világpolitikában található is ilyen tendencia –nem azonosíthatók a háborús idősakkal, hiszen ezek megvalósítói általában nem helyettesíthetők be az államközi, vagy a polgárháború szerepsémájába, valamint ezek döntően belbiztonsági kérdések, melyek nem tartós, szisztematikus és nyílt ellenségeskedésként, hanem nehezen lokalizálható és beazonosítható, szórványos támadásként realizálódnak élve a normál állapot által nyújtott garanciákkal és lehetőségekkel. Ezek a fenyegetési formák a normál állapot jogrendjének garanciális jogintézményeit és a polgári élet által nyújtott technikai lehetőségek egész tárházát használva intéznek támadást a társadalom és az állam ellen. Ezek ellen pedig csak úgy lehet felvenni a harcot, ha a szuverén – belátó módon, de garanciák biztosításával – széles körben határozza meg a cselekvés lehetőségét és módozatait, valamint ehhez a megfelelő szervezeti, személyi és tárgyi feltételeket biztosítja, vagyis totalizálja a védelmet.

Összességében tehát az a meglátásom, hogy a totális állam védelme is totális, mivel az összes szóba jöhető viszony és körülmény relevanciát nyerhet a védelmi intézkedések körében, s ezt a tendenciát nem csak a totális állam természete és történelmi pályáíve, hanem a kor kihívásai is igazolják, nem beszélve arról, hogy a védelmi intézményeknek a kivételes

³⁹ Schmitt 1992. 1.o.

⁴⁰ Ami még akkor is igaz, ha egy adott háború idegen támadással kezdődik, hiszen a nagy valószínűséggel elmaradhatatlan válaszcspás már egyértelműen támadó magatartás.

állapot idején is jelentős feladatai vannak, s mindenkor készen kell állniuk ezek teljesítésére. Ez azonban csak addig helytálló koncepció, amíg a védelem kizárólagos állami monopólium. Ennek pedig a legújabb – és a fenti történeti fejlődésből több ponton merítő – tendencia ellentmond a katonai tevékenységek kiszervezésével.

2. EGY ÚJ FORMA A VÉDELMI FEJLŐDÉSBN, AVAGY RÉGI ÉS ÚJ HARCA: A VÉDELMI TEVÉKENYSÉGEK KISZERVEZÉSE

2.1. A LEGÚJABB FORMA BEVEZETÉSE

A rövid XX. század vége, különösen a jaltai világháború felbomlásával számos olyan kérdéskört és problémát hozott a felszínre, amelyek az addigi, a régi, intézmények, struktúrák és protokollok megváltoztatását, újakkal való felváltását követelték ki. E tekintetben persze már itt leszögezendő, hogy régi és új csupán viszonylagos minőségi jelző, mely kategóriákat jelen tanulmányban komplex módon kívánjuk kitölteni. Első megközelítésben ezért a régi mindaz munkánk során, amely a jaltai rend apparátusába tartozott, s új pedig mindaz, amivel ez a hidegháborús szisztéma megváltozott a postjaltai időszakban.

Amikor a vasfüggöny lebomlani látszott és vele kelet és nyugat antagonisztikus ellentétét sokak tovatűnni vélték, akkor teljesen nyilvánvaló volt, hogy a változás számos rendszerben szükségszerű. Megkérdőjelezhetetlen volt, hogy szükséges a gazdasági struktúrák, az állami tevékenységek – különösen a beavatkozás –, a nemzetközi kapcsolatok, s számos más mellett a katonai-védelmi tevékenységek újra-, vagy inkább átgondolása, megváltoztatása. E változás keretében pedig trendként jelent meg⁴¹ tanulmányunk témája, a katonai tevékenységek kiszervezése, mint egy a számos neoliberais „gyógyír” közül, mely a kiterjedt és költséges állam, valamint annak vélt, vagy valós hatások problémáira jelentett „elixírt”.

Meglátásunk szerint azonban sokan elfelejtették Machiavelli szavait a nagy változások idejében, miszerint „...a változás olyan, mint a bontott fal, újra kell rakni.”⁴² A falbontásnál azonban – különösen az olyan régi építményeknél, mint amilyen az állam maga – mielőtt az újrarakás megkezdődhetne, előkerülnek a régi, már-már elfeledett téglák is, s ha állaguk azt engedni, kicsit megtisztítva, bontott téglaként kerülnek vissza az építménybe.

Ebben a megközelítésben pedig dolgozatunkban új értelmet nyer a régi és új, hiszen úgy véljük a katonai tevékenységek elterjedt⁴³, de sokat és sokféleképpen támadott⁴⁴ kiszervezése

⁴¹ Vannak arra bizonyítékok, hogy elsősorban támogató jellegű katonai magánvállalatok léteztek már a II. világháború után is közvetlenül, illetve, hogy az 1960-as években létrejöttek az első taktikai szolgáltatásokat is nyújtó katonai magánvállalatok – mint a brit WatchGuard International –, de a jelenség valódi trendként történő terjedése az 1980-as évek legvégére, de még inkább az 1990-es évekre volt jellemző és csak az új évezred hajnalán ment át robbanásszerű felívelésen.

⁴² Niccolò Machiavelli: *A fejedelem*, Cartaphilus kiadó, Budapest, 2006, 9.o.

⁴³ Ez a hadszervezési forma bátran nevezhető elterjedtnek, hiszen egyrésztől meghatározó – úgy költségvetési, mint szervezeti és működési tekintetben – a legjelentősebb nyugati hatalmak hadseregeiben, különösen pedig az angol-szász államoknál. Másrésztől pedig az elmúlt két dekád legjelentősebb katonai konfliktusaiban – így például Angola, Kongó, Sierra Leone, Afganisztán, Irak, Líbia, Elefántcsontpart, stb. - is számszerű közvetett, vagy közvetlen jelentőségre tett szert a harcászati-üzemeltetés, objektumépítés és - őrzés, a kiképzés, vagy épp a harctéri kísérés, vagy a korai időszakban a művelési beavatkozás színterein.

⁴⁴ A szakirodalomban, az egyes alkalmazó államok közvéleményében és politikai diskurzusában egyaránt megfogalmazódtak éles kritikák a katonai tevékenységek kiszervezésével szemben. Ezek között a teljesség igénye nélkül jelen volt 1) a szuverenitás elvesztésével és a valódi államiság feladásával; 2) az állam tényleges méretének elleplezésével; 3) a zsoldossággal; 4) a jogi felelősséggel - mondhatni „törvényen kívüliséggel” –, 5) a nemzetközi jogi szabályozatlansággal; 6) vagy épp a korrupcióval kapcsolatos kritikák egész sora. Egyebek mellett a fentiekre nézve lásd: Steven L. Schooner: Contractor atrocities at Abu Ghraib. *Stanford Law & Policy Review*, Volt 16. No.2. 557-572 o. Herbert M. Howe: Global order and the privatization of security. *Fletcher Forum of World Affairs* 1998. Summer 1-10. o. Dan Guttman: Governance by contract. *Public Contract Law*

épp egy ilyen bontott téglá, mely eredeti valójához – a zsoldossághoz – képest tényszerűen más, de amely a régi ordót idézi, s amely innen nézve az újjal, a modern állammal és annak működési alapjaival kerül harcba a katonai-védelmi tevékenységek államon és állami garanciarendszeren kívüli megvalósításával.

Régi és új harca tehát a katonai tevékenységek történeti konstellációjában egyszerre jelenik meg a jaltai és posztjaltai, valamint a nemzetállami és a modern (nemzet)állam előtti megoldások konfliktusaként.

Tanulmányunk célja ezen harc-felfogás bemutatása és megindokolása, melynek előfeltétele a katonai tevékenységek kiszervezésének fogalmi tisztázása, majd a vizsgálati tárgy történeti fejlődésben való elhelyezése, végül pedig az előadottak értelmezése és a következtetések levonása.

2.2.A KATONAI TEVÉKENYSÉGEK KISZERVEZÉSÉNEK ALAPFOGALMAI

„Aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmát, sohasem érezheti magát biztonságban, mert [...] saját fegyverei nélkül egyetlen birodalom sem lehet biztonságban, s csak a jó szerencsében bízhat, mert nincs hozzá ereje, hogy megmeneküljön a bajban.”⁴⁵ – írja a modern politikai filozófia forradalmának atyja, Niccolò Machiavelli. E gondolattal a katonai kiszervezés körében is többször találkozhatunk, mintegy alapvetésként.⁴⁶ Ebből jól érezhető, hogy a katonai és biztonsági tevékenységek kiszervezése már a zsoldosság intézményével szembeni morális-bizalmi előítéletek okán is problematikus. Ennél azonban jelentősebb probléma, hogy a kérdés fogalmi alapvonalai egyáltalán nem tekinthetők kidolgozottak, amibe belejátszik számos fentebb említett gyakorlati kihívás és aggály is.

A fogalmi tisztázás alapjaként a kiszervezés, vagy közkezdvelt angol elnevezésén, az outsourcing fogalmát kell röviden körüljárni. Az outsourcing⁴⁷ megjelenése az 1980-as évek közepére-végére, vagyis a „privatizációs forradalom” neoliberális időszakára tehető. Az outsourcing lényege, hogy fellépjen egyrészt az állami vagyon nagysága és vele az állam gazdasági szerepvállalásának mértéke, másrészt pedig az egyre kevésbé gazdaságos és komoly tőkeerőt igénylő diverzifikációs gyakorlattal szemben.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy külső megközelítésben a jelenség táptalaját az adta, hogy az egyre bővülő vállalatok a növekvő számú feladat felett egyre nehezebben tudták gyakorolni a megfelelő hatékonyságú felügyeletet, illetve bizonyos körökben problémássá vált a feladatok ellátási színvonalának megszokott szinten tartása is. Ehhez kapcsolódóan azonban fontos megidéznünk a belső megközelítést is, melynek lényege hogy „a költségcsökkentési kényszer,

---

Journal Vol. 33 No. 2. 321-360 o. Kateri Carmola: Is's all contract now: Private Military Firms and a Clash of Legal Culture. *The Brown Journal of World Affairs* 2006 Fall/Winter 161-173. o. Dino Kritsiotis: Mercenaries and the privatization of warfare. *The Fletcher Forum of World Affairs* Vol. 22. No. 2. 11-25. o. Christopher Spearin: Not a „real state”? *International Journal* 2005. Autumn 1093-1112. o. Matthew Moten: Out of order. *Foreign Affairs* 2010. Szeptember/Október 2-8. o. Paul C. Light: Outsourcing and the true size of government. *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 311-320. o. Zoe Salzman: Private military contractors and the taint of a mercenary reputation. *Journal of international law and politics* Vol. 40:853. 853-892. o. Doug Brooks, Jim Shelvin: Reconsidering battlefield contractors. *Georgetown Journal of International Affairs* 2005 Summer/fall 103-112. o. Jackson Nyamuya Maogoto: Subcontracting sovereignty. *The Brown Journal of World Affairs* 2006. Fall/Winter 147-160. o. Pap András László: Megjegyzések a nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezésének módszertanához, *Állam és Jogtudomány* 2011. 3.sz. 351-359. o. Pap András László: Privatizált közfeladatok. *Beszélő* 2007. 11. szám 36-50. o.

⁴⁵ Machiavelli, Niccolò: *A fejedelem*, 2006, Cartaphilus, Budapest, 61. o., 71. o.

⁴⁶ Lásd: Kálmán János: Zsoldosok újratöltve?. A zsoldosok fogalmának alkalmazhatósága a katonai magánvállalatok és alkalmazottaik vonatkozásában, in: *Közjogi Szemle* 2012. 4. szám, 53-63. o. | Hyder Gulam: „The rise and rise of Private Military Companies. www.peaceopstraining.com/theses/gulam.pdf (2011.11.10.)

⁴⁷ Eredetileg: Outside Resource Using.

a stratégiai előnyszerzésre való törekvés, a piaci helyzet javítására irányuló vállalati igény napjainkban az outsourcing – kiszervezés – folyamatban talál mozgásformát⁴⁸.

Lényegét tekintve a kiszervezés nem más jelent, mint azt, hogy az állam, vagy egy gazdasági társaság rendszerint hosszú távú szerződés keretei között egyes, nem központi (azaz nem core, vagy core közeli⁴⁹) tevékenységeit – ahogy az elnevezés is mutatja – kiszervezi egy vagy több feladatspecializált alvállalkozóhoz. Ez nem feltétlenül korlátozódik olyan tevékenységekre, melyeknek végzéséhez részben-egészben nem áll fenn a közvetlen munkaerő és tárgyi feltételrendszer, ugyanis kiszervezés történhet feladathoz rendelt munkaerő és tárgyi eszközpark ideiglenes átadásával is. A hosszú távú szerződés azonban, alapvető fontosságú, hiszen ez határozza meg az elvárt eredményt, melynek meghatározott ellenszolgáltatásért történő biztosításáért a megbízott vállalkozás, szintén a szerződésben meghatározott időtartamig felel. Ez a szerződéses viszony azonban messze nem jelenti azt, hogy a felek között ne állna fenn rendszeres, kölcsönös kommunikáció, sőt, technológiai okokból a szerződések rugalmassága körében ez előfeltétele is a hatékony működésnek.

A kiszervezés elsődlegesen gazdasági fogalom, mely az állam vonatkozásában is priméren azon tevékenységek körében jelent meg, amelyek a közhatalom közvetlen gyakorlását nem igényelték. Idővel azonban a közhatalmi karakterű, sőt a szuverenitás kvintesszenciális garanciáihoz köthető tevékenységek is az outsourcing körébe kerültek, így a katonai és biztonsági tevékenységek egy része is, mint a kiszervezés speciális és egyben kritikus területei.

Speciális a terület annak köszönhetően, hogy a védelmi tevékenységek körében még ha nem is beszélünk közvetlen hatalmi feladatokról, az állam szuverenitása a katonai és biztonsági funkciók hálózatos jellege és szoros összefüggései révén folyamatos érintettségben van, legyen szó logisztikai feladatokról, objektumvédelemről, vagy épp kiképzésről. Kritikusnak pedig azért nevezhető ez a terület, mert az így kiszervezett feladatok nemzetállam általi, vagyis nemzeti jellegű és alkotmányosan következetesen garantált ellátása évszázados fejlődés eredményeként formálódott, melyet most a kiszervezés intézménye megszakítani látszik.

A katonai kiszervezés, mint speciális és kritikus kiszervezési terület tekintetében döntően induktív meghatározottságú fogalmakkal operálhatunk, amelyek lényegében a vállalatok általános megnevezhetőségét és tipizálását szolgálják. Ezen alapfogalmak közé sorolható a katonai magánvállalat (*PMC, azaz Private Military Company, vagy PMF Private Military Firm*), a biztonsági magánvállalat (*PSC, azaz Private Security Company, vagy PSF, azaz Private Security Firm*), illetve az e kettőt ötvöző katonai és biztonsági magánvállalat (*PMSC, azaz Private Military and Security Company*).

A területnek azonban úgy véljük, szüksége van az értelmezhetőség érdekében egy absztrakt fogalomra, mely alapján a katonai kiszervezés specialitásai elemezhetővé válnak, és amely segítségével az induktív elnevezések és tipológiák is jobban magyarázhatóak. Ez a e célra általunk használt gyűjtőfogalom a védelmi és biztonsági kiszervezés, vagyis a *Defense and Security Outsourcing (röviden: DSO)*.

A DSO differentia specificája, hogy tág értelemben vett védelmi, biztonsági tevékenységekre irányul, mely kezdetben a magáncégek számára nyújtandó őrzés-védelmi, fegyveres biztonsági feladatok ellátását jelentette, mára azonban kiterjed az állami értelemben vett védelmi képességek számos meghatározó alrendszerére is. „A magánvállalatok által végzett feladatok listáján szerepel többek között katonai objektumok őrzés-védelme,

---

⁴⁸ Turcsányi Katalin: Outsourcing itthon és külföldön – divat, vagy szükségyszerűség? <http://kgk.bmf.hu/system/files/Turcsanyi.pdf> (2010.02.15)

⁴⁹ Core, vagy core közeli az a tevékenység, mely a vállalat profiljában központi helyen áll és melynek végzését a leggazdaságosabban, leghatékonyabban és a piaci kockázatok tekintetében a legkisebb kockázattal, tehát a legnagyobb biztonságban tud elvégezni a technológiai és üzleti titkokra is tekintettel.

konvojok biztosítása, magas beosztású kormánytisztviselők és katonai parancsnokok személyi védelme, a legmodernebb haditechnikai eszközök karbantartása valamint üzemeltetése, a vezetés-irányítási támogatás bizonyos elemeinek biztosítása, továbbá speciális kiképzési programok vezetése.⁵⁰

A DS outsourcing területén tehát a kihelyezett – speciális – tevékenység valamely védelmi-biztonsági feladat ellátása, melyhez a megkívánt speciális szaktudás katonai-, biztonsági képesítést jelent, még hozzá egyes feladatok tekintetében olyan szervezeti háttértudással,⁵¹ mely alkalmassá teszi a katonai magánvállalatok személyi állományát arra, hogy az állam reguláris erőinek szervezeti rendszeréhez igazodva lássák el a rájuk bízott feladatokat.

A különleges feladathoz nyilvánvalóan különleges szaktudás, illetve különleges humán erőforrások és eszközpark szükséges, ami egyes feladatok vonatkozásában indokolja, hogy a katonai magánvállalat szoros kapcsolatban álljon a hadiipar egyes nagyvállalataival.^{52,53}

Ahhoz azonban, hogy a védelmi és biztonsági kiszervezés gyakorlatra is vetíthető fogalmát adjuk meg, a katonai magánvállalatok felől kell közelítenünk. E megközelítésben katonai magánvállalatnak nevezzük „...azt a vállalkozást vagy vállalatot, amely a katonai szférához tartozó szolgáltatásokat nyújt ügyfelei részére. Azaz »egy magánvállalat, amely – nyereségességi alapon – olyan szolgáltatásokat nyújt, amelyeket korábban a nemzeti hadseregek láttak el, beleértve a katonai kiképzést, hírszerzést, logisztikát, támadóharcot, illetve a konfliktuszónán belüli biztonságot.«⁵⁴

A fenti és különösen a *Singer*⁵⁵ által megadott fogalom alapján, *Hinek* Mátyás outsourcing fogalmára tekintettel a DSO fogalmát a következőképp adnánk meg:

A katonai tevékenységek kiszervezése a katonai szolgáltatások speciális kereslet-kínálati piacán az államok által megjelenített kereslet kielégítésére irányuló különleges kiszervezési forma, mely korábban teljességgel az állami intézmények által ellátott speciális katonai-, biztonsági szakértelmet igénylő részben-egészben fegyveres feladatok végrehajtását biztosítja, katonai magánvállalatok megbízása útján. A DSO e megközelítésben összetett alrendszere a kiszervezésnek, melyen belül többféle tevékenységi forma jelenik meg és melynek legmeghatározóbb keresletformáló az egyes államok.

---

⁵⁰ Szalai Gábor: A nemzeti hírszerzés és a magánszektor kapcsolatának alapkérdései az USA-ban. *Hadtudományi Szemle*, 2008/2. sz. <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/2008/2/szg.pdf> (2013.01.13.)

⁵¹ E háttértudás által a DSO körébe tartozó vállalatok zöme jelentős mértékben kötődik az állami szervekhez a humán erőforrások révén, mivel személyi állományuk egy meghatározó, mondhatjuk műveleti, részét a gyakorlatban egykori hivatásos katonák, rendőrök, titkos szolgák, vagy szakértők adják, akik e minőségükben szereztek rendkívül értékes gyakorlati tudást és tapasztalatot, még hozzá állami költségen.

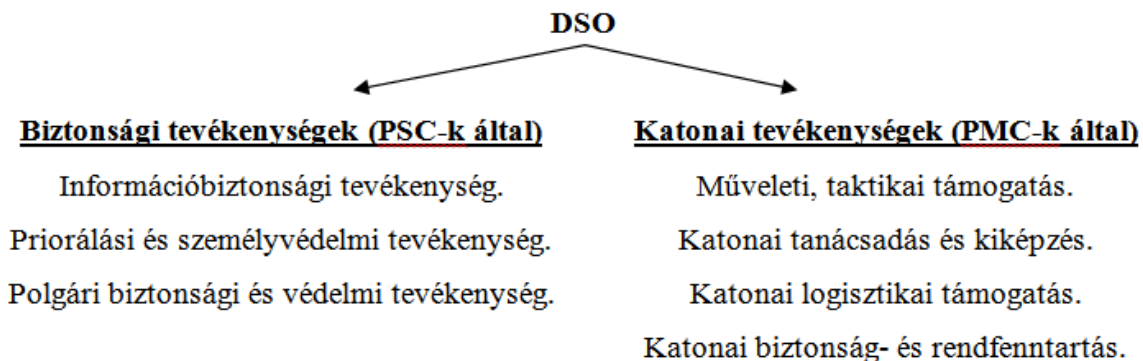
⁵² Ilyen például a fegyverrendszerek üzemeltetése, ami akár azt is indokolja, hogy egyes nagy fegyver gyártók egy-egy PMC-t hozzanak létre leányvállalatként a kivitelezett fegyverekből származó magasabb profit érdekében.

⁵³ Ehelyütt azonban kiemelendő, hogy a hadiipari vállalatok önmagukban véve nem sorolhatók a DSO körébe sem történeti, sem szolgáltatás-természeti oldalról nézve, hiszen a hadiipar vállalatai olyan klasszikus gazdasági szereplők, melyeknek profilja hadászati kutatás-fejlesztésre és termelésre, nem pedig szolgáltatás nyújtására irányul.

⁵⁴ Varga Krisztián: *Civilek a harcmezőn*. MKI Tanulmányok 2009. <http://www.kulugyiintezes.hu/pub/displ.asp?id=MACSKB> (2011.11.16)

⁵⁵ „A katonai magánvállalatok profitorientált szervezetek, melyek a hadviseléshez összetett módon kapcsolódó professzionális szolgáltatásokat kínálnak. Vállalati szervezetek ezek, melyek katonai képességek biztosítására szakosodtak, beleértve a taktikai harci műveleteket, stratégiai tervezést, hírszerzést és elemzést, műveleti támogatást, kiképzést és katonai műszaki támogatást.” P. W. *Singer*: *Corporate Warriors: The rise and ramifications of the privatized military industry*. *Brookings* Winter 2001-2002., http://www.brookings.edu/articles/2002/0101usmilitary_singer.aspx (2011-10-19.)

A DSO tehát álláspontunk szerint a tág értelemben vett kiszervezés sajátfogalmú, komplex alrendszere. Ezen alrendszer elemei klasszifikálhatók tevékenységi forma szerint, illetve a tevékenységet ellátó katonai magánvállalatok profilja szerint is. Magunk – Varga Krisztiánnal részben egyetértve⁵⁶ – az alábbi tevékenység szerinti felosztást használjuk:

A tevékenység szerinti megkülönböztetés alapján aztán értelmezhető a PMC-k és PSC-k (vagy összevontan a PMSC-k) tipizálása is. A tipizálás számos modell szerint valósítható meg.⁵⁷ Az egyik az Elizabeth Joh által képviselt PSC osztályozás, melyben inkább polgári-biztonsági vállalatokról beszélünk és (1) őrző-védő, (2) hírszerző, (3) közszolgálati és (4) vállalati rendvédelmi magánvállalatokat különböztetünk meg.⁵⁸ A másik a P.W. Singer⁵⁹, illetve hazai szakirodalmunkban Varga Krisztián által képviselt séma, mely Singer „lándzsa teóriájából”⁶⁰ fejlődött tovább és melyet a tevékenységi felosztáshoz igazodva, de kiegészítésekkel alkalmazunk magunk is.

Eszerint beszélhetünk (1) katonai erőt biztosító vállalatokról (*military provider firm*),⁶¹ (2) katonai tanácsadó vállalatokról (*military consulting firm*),⁶² (3) katonai támogató

⁵⁶ Varga felosztása: 1.) műveleti vagy taktikai támogatás; 2.) katonai tanácsadás és tréning; 3.) logisztikai támogatás; 4.) rendfenntartás és biztonság. Lásd: Varga i. m. 5-6. o.

⁵⁷ Ezek egy része elsődlegesen analitikus jellegű, eltávolodva a reális valóságtól. Ilyen a P. W. Singer által is kritizált aktív-passzív felosztás, mely alapján például egy objektum- vagy területvédelmet ellátó PMC passzív akkor is, ha e tevékenységét műveleti területen látja el és nyilvánvalóan aktív fegyveres tevékenységre fog kényszerülni. A megközelítés tehát paradox. Bővebben lásd: P. W. Singer: *Corporate Warriors The Rise of Privatized Military Industry*. Cornell University Press 2004. USA 89-91. o.

A tipológiai áttekintéséről lásd: Karácsony Veronika: A biztonság privatizálása, Ph.D. értekezés, http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/karacsony_veronika.pdf (2013.02.01.) 48-50. o.

⁵⁸ Ld. bővebben: Elizabeth Joh.: Conceptualizing the private police, *Utah Law Review* vol. 2005 610.o.

⁵⁹ P.W. Singer: *Corporate Warriors The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security*. *International Security* 26:3. sz. 200.o.

⁶⁰ Ennek lényege, hogy minél több katonai szolgáltatást nyújt egy adott vállalat, annál közelebb van a lándzsa kiteljesedéséhez, vagyis a tényleges harchoz. Ld.: P. W. Singer: *Corporate Warriors The Rise of Privatized Military Industry*. Cornell University Press 2004. USA 91-101. o.

⁶¹ A katonai erőt biztosító vállalatok azok a PMC-k, melyeknek személyi állománya közvetlen harci, és harci irányítási tevékenységet végez bizonyos műveleti, vagy konkrét állami szereplő hiányában műveletinek minősülő területen. A tényleges katonai erőt igénylők központi ismertető jegye, hogy nem birtokolnak kellő katonai erőt és rendszerint nemzetközi katonai intervencióban sem reménykedhetnek, azonban közvetlen katonai beavatkozást igénylő védelmi-, biztonsági kihívásokkal állnak szemben. A szakirodalom lényegében egységes a tekintetben, hogy ez a PMC típus napjainkban nincs jelen a katonai szolgáltatások piacán, mivel az utolsó magát ekként meghatározó vállalat, a brit Sandline International 2004 áprilisában felszámolásra került

⁶² A katonai tanácsadó vállalatok – mint például a MPRI – olyan katonai magánvállalatok, melyek elemző, tanácsadó és kiképző tevékenységet végeznek, főként haderőfejlesztést, haderő átalakítást, vagy haderő újrászervezést megvalósítani törekvő államok számára.

vállalatokról (*military support firm*),⁶³ illetve (4) katonai-biztonsági vállalatokról (*private military-security company*).⁶⁴

E tipológia mentén meglátásunk szerint szinte az összes gyakorlatban létező vállalat és tevékenység klasszifikálható, aminek következtében a fogalmak rövid körüljárásától a történeti körülmények megértése felé haladhatunk tovább.

2.3.A VÉDELMI KISZERVEZÉS, MINT TÖRTÉNETI KONSTELLÁCIÓ

A DSO történetét a mainstream irányvonalat követve az 1980-as évek végével kezdhethetnénk tárgyalni. Nézőpontunk szerint azonban ez a kronológiai kezdőpont nem szolgálja a jelenség lényegének és problematikusságának valódi megértését, mivel e szemlélet célja, hogy a kiszervezést teljesen új jelenséggént mutassa be, míg véleményünk szerint a DSO egy már történelmünkben ismert módszer újszerű megjelenése, vagyis visszatérése.

Álláspontunk szerint a DSO jelenségének átfogó történeti megértése érdekében a kérdés vizsgálatát a XVII-XVIII. századdal kell kezdenünk, amikor részben⁶⁵ beérni látszanak már Machiavelli szavai is a saját fegyverek jelentőségéről, és amikor az abszolút monarchiák időszakába lépve Európa szisztematikusan az állandó hadsereggel kezdi felváltani a zsoldoseregeket. Az addig elterjedt – zsoldos – forma, mely szárazföldön és vízen éppúgy virágzott vesztét talán a szélsőséges elterjedtségének köszönhetette, s nem utolsó sorban a *Machiavelli* által már jóval korábban lejegyzett igazságoknak. Az ekkor általános gyakorlatként elterjedt zsoldosság lényege nem más volt, mint az hogy meghatározott hadifeladatok ellátására, meghatározott időre, meghatározott ellenszolgáltatásért szerződve a fizetőképes kereslet idegen katonákat fogadott szolgálatba, s azok mint az uralkodó és az állam képviselői jártak el a katonai tevékenységek során, a közhatalmat és annak oltalmát egyaránt élvezve. Amikor azonban ez árulások, fosztogatások és túlkapások sorához⁶⁶, valamint sok esetben a szolgáltatások minőségének drasztikus romlásához és elégtelenségéhez⁶⁷ vezetett, elérkezett az idő az új, a hatalom stabilitását jobban biztosító állandósult és államilag szervezett formához.

Talán e tekintetben is méltán mondhatjuk, hogy kulcsfontosságú, igaz nem előzmények nélküli,⁶⁸ az 1648-as év, a vesztfáliai béke, mely a nemzetállamok korának nyitánya mellett az

⁶³ A *katonai támogató vállalatok* kategóriáját azon PMC-k képzik, melyek a harcászati tevékenység szempontjából nézve úgynevezett kiegészítő katonai szolgáltatásokat nyújtanak, mely körben megjelenik az ellátási, logisztikai, tábor építési és karbantartási, valamint más hasonló feladatok teljesítése. E feladatok kihelyezésének elvi, elméleti alapját azon meggyőződés adja, hogy a felszabadult kapacitások révén a megbízó több energiát tud fókuszálni az elsődleges – tehát harci, harcckészültségi – feladatainak hatékonyabb ellátására.

⁶⁴ A *katonai-biztonsági vállalatok* azok a cégek, amelyek fegyveres biztonsági és tág értelemben vett biztonsági, információs szolgáltatásokat nyújtanak az ügyfeleknek. Álláspontunk szerint ezeknek elkülöníthetjük polgári és katonai variánsait, így jelen – PMC – felosztásban – Varga Krisztiántól eltérően – csak akkor látjuk megjeleníthetőnek ezt a típust, ha az ellátott tevékenység közvetlen katonai körülményekhez kapcsolódik⁶⁴. E vállalatok egyébként tevékenységük során katonai taktikát és könnyűfegyverzetet használnak és katonai vonatkozásban főként (1) személy- és objektumvédelmi, illetve (2) fegyveres konvojbiztosítási feladatokat látnak el.

⁶⁵ A birodalmak léte és politikája miatt úgy véljük, hogy a saját alattvalókra, hívekre, polgárookra alapított haderő gondolata Machiavelli eszmerendszeréből majd csak a francia forradalmat követően, a nemzeti eszme megerősödésének korában fog beteljesedni.

⁶⁶ Melyekbe jelentősen belejátszott az a körülmény is, hogy a zsoldos hadak legénységi állományának széles köre a társadalom legsalsóbb rétegeiből, szegényekből, szökevényekből, hitetlenekből, esetleg a katonai siker fejében szabadon bocsátott bűnözőkből állt össze, s így kódoltan rejtette magában a visszaélések egész sorának megvalósulását is.

⁶⁷ Nem lehet elmulasztani John Keegan nyomdokain járva annak kiemelését, hogy az európai zsoldosok hosszú időn át alkalmatlannak bizonyultak az Európa pereméről érkező első szervezett, állandó, reguláris erő, a janicsárok katonai potenciáljával szemben.

⁶⁸ Magyar vonatkozásban például – éppúgy mint Európa számos más állama tekintetében – már a 16. század végén felmerült a haderő átalakításának kérdése. „Az ország kétségbeejtő állapota a törvényhozó rendeket végre valami gondolathoz juttatta és cselekvésre serkentette. S valóban az 1593-1604. évi országgyűlések

új hadszervezés kora lesz egészen a francia forradalomig. „A politikai uralom biztosítására szükségessé vált és elégségesnek bizonyult a békeidőszakokban is fegyverben tartott, egyre nagyobb létszámú, egyre jobban felfegyverzett és ellátott, a központi hatalom elsődleges támaszát jelentő állandó hadsereg. Ezért ennek léte jellemezte az európai hadügyet az adott másfél évszázadban.”⁶⁹

A nagy európai államok a francia abszolutizmus modelljét követve kezdték meg hadseregeik átszervezését ez idő tájt. „A Habsburg uralkodók katonai politikáját tekintve a XVII. század vége és a XVIII. század eleje jelenti az átmenetet a pillanatnyi szükség szerint alkalmazott hadi erőkről egy állandó és egységes alapeszmék szerint berendezett sereg képződésére.”⁷⁰ Nincs ez azonban másként a korszakot meghatározó más hatalmak és birodalmak körében sem, s ez idő tájt⁷¹ ölti fel „új ruháját” Európa katonaállama, Poroszország, ahogy a hadügyi forradalom megjelenik Svédországban és lassanként Oroszországban is.

Az állandó hadseregek létrejöttével aztán a hadak technikai, kiképzési fejlődése hoz új forradalmat a korszakon belül. A zömmel birodalmak, vagy legalábbis birodalmi törekvésű dinasztiák szolgálatára rendelt hadak képe újabb jelentős változáson megy keresztül. „A gyakorlatozás, a fegyelem, a gépies taktika és a tüzérség tudományá fejlesztése olyan változásokat hozott, hogy a XVIII. századi hadviselés nem is emlékeztetett a XVI. és XVII. századi háború káoszára, a kísérletezés korára.”⁷² Ezek az idők pedig már nyitányát adják egy olyan korszaknak, melyben *Clausewitz* háborúról alkotott nézetei fundamentálissá válnak, s melyet már csak a végletes emocionális kötődések hiánya választ el a totális háború korától.

A XVIII. század állandó seregei új társadalmi réteget, új hivatásrendet hívnak életre, mely azonban nem több és nem kevesebb, mint az abszolút monarchiák központosított államapparátusának egy különös státuszú egysége. Ezek a seregek még birodalmi színezetűek, általában többnemzetiségűek és csupán a birodalmi érdek az, ami miatt funkcionálnak.

A zsoldosereg szervezeti felváltását, majd a haderő belső átstrukturálását követően tehát újabb fordulópontra volt az, amellyel a zsoldközpontú régi ordót, a régi – a feudalizmus alapmodelljének katonai kötelezettségét felváltó – zsoldos modellt teljes egészében valami új válthatta fel. Ez az új pedig nem volt más, mint a nemzeti hadsereg eszménye, a francia forradalommal, majd Napóleon seregeivel napvilágot látó, az általános védkötelezettség felé elmozduló, nemzeti haderő, melyben a katonákat nem csak a zsold, nem csak a fegyelem, s nem csak az egzisztenciális lehetőségek, hanem a nemzethez való érzelmi kötődés és az ebből fakadó elhivatottság is uralmába kerített.

Az új modell alapját Napóleon fektette le, mikor az állandó és képzett hadsereg mellett az önkéntesség elvén, a nemzet ügyéért hívta hadba a franciákat, s véghezvitte „...a reguláris hadsereg és a Nemzeti Gárda egységeinek brigádokban való egyesítését, egy a kettőhöz arányban, hogy kiképzett katonákkal növeljék az önkéntesek harcértékét. Ezáltal merőben újféle hadsereg jött létre.”⁷³ Ettől a hadseregtől pedig már csak egyetlen – forradalmakban és

---

tevékenysége nem maradt eredmény és nyom nélkül. A nemzeti állandó hadsereg eszméje vettett el akkor, s a vetésből egy század leforgása alatt: a közös hadsereg kelt ki.” Bors János: Az állandó hadsereg kérdése Magyarországon 1593-tól 1715-ig, in: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1895. 8. kötet, 98. o.

⁶⁹ *Zachar József*: Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683-1792, Zrínyi Kiadó, Budapest 2004. 9. o.

⁷⁰ *Szabó Dezső*: Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában. *Hadtörténelmi Közlemények* 1910. 11. kötet 23. o.

⁷¹ „Az ezredek »államosítása« – amint a régi zsoldosparadicsomok megszüntetését nevezhetjük – az első porosz király alatt jutott el a befejezésig...” írja *Ottokeinz* a porosz katonaállam kialakulása és a porosz hadügyi reformra vonatkozó gondolatai között. *Rockoll Ottokeinz*: Az állandó hadsereg mint a feudális reakció támasza. *Hadtörténelmi Közlemények* 1954. 3-4. sz. 134. o.

⁷² *John Keegan*: A hadviselés története, Corvina kiadó, Budapest 2004. 338. o.

⁷³ *Keegan* i.m. 343. o.

a neoabszolutista törekvésektől áthatott epizódokban gazdag – lépésre volt az állandó, nemzeti hadseregek igénye és kora. A régít felváltó új beteljesülése.

A XIX. század végére a nacionalizmus átította Európa államainak szövetét, s még a birodalomként létező nagyhatalmak is – mint az angol korona, vagy épp az Osztrák-Magyar Monarchia – nyitottá váltak a birodalmi hadügyön belül a részben nemzeti elvű hadseregszervezésre⁷⁴, s a nemzetiségek ez irányú törekvéseinek részbeni akceptálására. E körben a valóságok sajátosságát jól szemlélteti Máthé Gábor, mikor lejegyzí, hogy „a XIX. század a nemzetállamok létrejöttének nagy korszaka. Ez a kijelentés látszólag ellentmondásban van az Osztrák-Magyar Monarchia közjogi képletével, ami nem a nép-nemzet, hanem a népek-politikai nemzet kategóriát releválja. A politikai nemzet fogalom lényege pedig az, hogy az államterület az elsődleges, s az azon élő népek alkotják a nemzetet.”⁷⁵ Ehhez a – ma már tudjuk, hogy – időleges, de lényegében Európa egészére kiterjedő képhez pedig hozzá kell tennünk témánk vonatkozásában, hogy „az európai államok dagadó nacionalizmusa eleve táplálta a militarizmust, az imperialista politika sikerei meg a nacionalizmust.”⁷⁶

A XX. század kezdetének (nemzet)állama tehát katonai szempontból egy hosszú fejlődés eredményeként lépett elő, s mutatott fel újat: a polgári kor általános védkötelezettségen nyugvó, nemzeti haderejét és védelmi monopóliumát Erre az államra és ennek védelmi szervezeteire nézve egyszerre fogadhatók el Max Weber és Carl Schmitt államra vonatkozó tételei is.

Weber az üzemszerű működés analógiájára támaszkodva állítja, hogy „az állam az az emberi közösség, amely egy meghatározott területen – a terület hozzátartozik az állam ismérveihöz – önmaga számára igényli (sikerrel) a legitim fizikai erőszak monopóliumát.”⁷⁷ Megvalósulhat-e azonban mindez az újként megjelenő védelmi struktúra nélkül? Nézeteink szerint nem, hiszen a modernizált fegyveres szervek közvetlenül az állam elválaszthatatlan részeként fejlődtek ki, s minden szabályozásukban az államhoz köttettek, hogy így garantálják fegyvereik útján a legitim fizikai erőszak monopóliumának érvényesülését.

Az erőszak monopóliuma pedig összecseng Schmitt azon állításával, hogy „egy normális állam teljesítménye mindenekelőtt abban áll, hogy az államon és területén belül létrehozza a teljes megelégedettséget, fenntartja a »nyugalmat, biztonságot és rendet« és ezáltal normális helyzetet teremt...”⁷⁸ Ehhez persze hozzá tartozik még a belső ellenség meghatározása és az ellene való fellépés éppúgy, mint az állam rendkívüli jelentőségét Schmittnél megalapozó háborúhoz való jog. Ami azonban témánk szempontjából kiemelendő, az az, hogy a modern – akár politikai, akár szociológiai, akár jogi, stb. – értelemben vett állam elképzelhetetlen az erőszakot monopolizáló és az állam garanciarendszerébe bevonó fegyveres védelmi szervezetek nélkül.

Sajnos azonban a történelem ebben az időszak újabb szélsőségeket produkált, s a birodalmi törekvések utolsó leheletét a politikai nagyravágyás hevével ötvözve éppúgy túlnövelte az új formát, mint ahogy tette ezt a régi zsoldosseregekkel, azok bukása előtt. Ennek köszönhető, hogy a világháborúk, a totálissá váló háborúk, már nem a régi Európa véget nem érő, de intenzitásában a két világháborúval össze sem mérhető másaként, hanem valami kiterjedésében, jellegében és pusztításában is teljesen új, valóban totális háborúként jelentek meg, melyben minden résztvevő, minden talpalatnyi földje hadszíntérré válhat, s minden polgára a front érintettjévé. A nemzeti érzület és elhivatottság, ami az új védelmi

---

⁷⁴ A Monarchiában ezt példázta a Honvédség és a Landwehr felállítása a közös haderő mellett, míg az angol korona esetében érdemes megemlékezni a nemzetiségi, illetve gyarmati alakulatok szervezéséről.

⁷⁵ Máthé Gábor: Jogtörténeti előképek a magyar kormányzati modell OTKA programhoz, Budapest 2011. 9. o.

⁷⁶ Keegan i.m. 349. o.

⁷⁷ Max Weber: A tudomány és a politika mint hivatás, Kossuth könyvkiadó, Budapest 1995. 54-55. o.

⁷⁸ Carl Schmitt: A politikai fogalma, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest 2002. 31. o.

formát soha nem látott módon erőssé⁷⁹ és újszerűvé tette, a két világháborúval a mérhetetlen pusztítás, majd a hidegháborúval a nem elterjedt harcmodorok és ellenállás melegágyává vált.

A két világháború vége azonban nem hozott érdemi modellváltást. A hidegháború, mondhatni a két és feledik világháború⁸⁰ a maga helyi háborúinak sokaságával, a folyamatos hírszerzési harcokkal és a fegyverkezési versennyel épp hogy fenntartotta az új rendszert, de nem annak eredeti konstrukcióját, hanem a kölcsönös elrettentés jegyében annak – sajátosan békés, de – túlnövelt, túlterjeszkedő variánsát. Ezzel a túlhajszolt modellel az államokra nem csak a védkötelezettség és a háború látenciája miatti társadalmi elégedetlenség, hanem jelentékeny költségvetési terhek is nehezedtek. Ebben a miliőben pedig könnyen üthette fel a fejét Nyugaton az a nézet, hogy a XX. század elejére létrejövő új, védelmi struktúra – a maga hidegháborús tömegvalóságával – már idejétmúlt, már régi, s megérett egy új modellel való felváltásra, amely úgy véljük, nem más, mint a régi – zsoldos koncepció – részbeni visszatérése.

2.4.A VISSZATÉRÉS PROBLEMATIKUSSÁGA, AVAGY RÉGI ÉS ÚJ HARCA A KISZERVEZÉSÉBEN

A történeti áttekintés utolsó elemeként tehát a zsoldos jelleg visszatérését kell megvizsgálnunk, hogy az ebben rejlő problémákat megérthessük. A primér kérdés tehát az, hogy a reális valóság szintjén mi indokolta, hogy magánvállalatok jelenjenek meg a harcmezőkön? Erre a kérdésre többféle válasz létezik annak függvényében, hogy támogató, vagy ellenző álláspontra törekednek a szerzők, s talán joggal vethetjük fel, hogy az igazság valahol a két végpont között található.

„A modern katonai szolgáltatóipar az 1990-es évek kezdetén erősödött meg és ezt három tényező vezérelte: a hidegháború vége; a hadviselés természetében beállt változások, melyek elmosták a határvonalat katonai és civil között; valamint egy világszerte általános tendencia, a kormányzati funkciók privatizálása és kiszervezése.”⁸¹ Kiegészítendő ez az álláspont még azzal, hogy a jaltai rend felbomlását követően törtek fel a hidegháború felszín alatti visszasságai, melyek a „győztes” Nyugat vezető államaira nézve a külföldre küldött katonák miatti politikai felelősség problémájában és a fegyverkezési verseny által indukált költségvetési zavarokban objektiválódtak. Emellett globálisan újra kritikussá vált a nemzeti ellentétek ügye, vagy épp az államközi erőtéren kívül eső (terrorizmus, nemzetközi bűnözés, stb.), vagy abba csak részben illeszthető (bukott államok, korrupció, stb.) fenyegetések köre, melyek aztán helyi konfliktusok sorát idézték elő.⁸² Ezen alapvető oksági kapcsolatra persze számos más részletező nézet is található.⁸³

---

⁷⁹ A nemzeti célért harcoló akár reguláris, akár gerilla, partizán, stb. csapatok tekintetében a hadtörténet mértékadó művelői összhangban jegyzik le, hogy emocionális kötődéseik, erkölcsi elhivatottságuk miatt párját ritkító erőt és harcteljesítményt tudtak felmutatni a történelem során a döntően birodalmi természetű megszálló erőkkel, vagy támadókkal szemben.

⁸⁰ Két és feledik világháborúként tételezni a hidegháborút annyiban tűnik indokoltnak, amennyiben azt folyamatosan kísérte a harmadik világháború kirobbanásának látens, illetve több esetben közvetlen veszélye, valamint amennyiben a jaltai időszakban lényegében a világ legtöbb állama készen állt az egymás elleni hadba lépésre. Igaz a harmadik világháború nem tört ki, de a folyamatos készenélt mellett megvalósult különböző helyi háborúk és konfliktusok, mint a világot szinte lefedő két tömb kihelyezett akciói valósultak meg, miközben a színtalpak mögött – főleg hírszerzési fronton – közvetlen harcok is folytak.

⁸¹ P. W. Singer: Outsourcing war. *Foreign Affairs* March/April 2005. <http://www.foreignaffairs.com/articles/60627/p-w-singer/outsourcing-war> (2011.10.13)

⁸² E körbe sorolhatók: az első arab-izraeli háború, a koreai-háború, a második arab-izraeli háború, a Disznó-öbölbeli invázió, a vietnami háború, a harmadik arab-izraeli háború, a negyedik arab-izraeli háború, az afganisztáni háború, az első Öböl-háború, stb.

⁸³ „A fő ok a biztonságprivatizációs trend megerősödésében, hogy számos háború sújtotta állam képtelen a fejlesztésre saját határain belül. Sok esetben konfliktusok és más tényezők miatt megindul az állami biztonsági szervek eróziója, összeomlása. Ez pedig kihívást jelent az NGO-knak is, illetve azt, hogy a PMC-eket

Az 1990-es évek elején tehát a megváltozott nemzetközi környezet és a világszempontú szerepét angol tandemmel magára vállaló Egyesült Államok közléte egy új megoldásért kiáltott, melyet a gazdasági szektor kínált fel egykori katonák közreműködésével. Ez a megoldás volt a katonai magánvállalatok alkalmazásának lehetősége, vagyis a katonai kiszervezés, melyre már akkor sokan „zsoldost” kiáltottak.

A kiszervezés katonai specializációjának táptalaját az adta, hogy egyrészt a befolyási övezeteken alapuló rend megszűnésével a kritikus térségekben ténykedő gazdasági szereplőknek saját államuk, vagy a szatellit szerepet vállaló kisállamok vezetésének saját blokkjuk által delegált ereje már potenciálisan sem testesíthetett meg biztosítékot, miközben számos térség vált instabillá a nemzetközi hatalmi vákuum miatt. Másrészt megszűnt a nagy ellenség és vele a katonai és biztonsági erők külföldi bevetésének legitimitációja, amit csak fokozott Amerika esetében a vietnami és koreai veszteségek érzékeny emléke⁸⁴. Ezen fundamentumon úgy a gazdaság szereplőinek, mint az államnak szüksége volt egy olyan harmadik félre, aki fegyveres tevékenység ellátására is hajlandó, akár még műveleti zónában is és a katonai potenciál fenntartását is képes biztosítani a reguláris erők át-, vagy leépítése mellett.

Állami oldalról nézve a tömeghadseregek további fenntartása és kiterjedt külföldi állomásoztatása nem volt indokolható, s kezdetét vették a haderőreformok, melyek a létszám és kapacitás tekintetében az egyik végletből (a tömeghadseregből) a másikba (a kis, vagy elégtelen létszámú és –költségvetésű erőkbe) fordultak, s így a rendkívüli kihívások tekintetében már támogató erőkre szorultak.⁸⁵

Ezzel az igény szintjén minden feltétel adott volt, s a korábban már őrzés-védelem címén ismert szolgáltatások dinamikus fejlődése vette kezdetét a gazdasági szektorban, melynek eredménye lényegében egyes gazdasági szereplők által a védelmi, biztonsági, fegyveres tevékenységek szinte teljes kiszervezése és ez által a biztonsági vállalatok államok által is igényelhető szintre fejlődése volt.

Felmerülhet persze a gondolat, hogy: „Mi a közös egy haderőreformot végrehajtó NATO-tagállamban, egy bányá ellenőrzéséért küzdő bukott állam (failed state) kormányában, egy konfliktuszónában kitermelést végző multinacionális vállalatban és egy hadműveletet végrehajtó szuperhatalomban? Az, hogy mindannyian katonai magánvállalatok szolgáltatásait veszik igénybe.”⁸⁶ Ez a válasz igaz, azonban véleményünk szerint nem egy elfogadható állapot és korszellem eredményeként jött létre.

A katonai kiszervezés e szemüvegen át nézve álláspontunk szerint negatív kettős természetű. Egyrészt azt mutatja, hogy a katonai és biztonsági magánvállalatok alkalmazása a formálódó új világrend résztvevőit érintő, mindegyikük által igénybe vehető és igénybe veendő lehetőség, másrészt pedig azt mutatja, hogy ez az alkalmazási terület sem tér el az összes többitől, a „klasszikus”⁸⁷ területektől. Ez a feltevés azonban csak első megközelítésben fogadható el.

---

alkalmazzanak – az adott állam területén (a szerző) – humanitárius misszió, segélyszállítás, valamint a helyi közösségek megsegítése során.” Ld.: *Gulam* i. m.

⁸⁴ Ezt a folyamatot egyébként álláspontunk szerint csak felerősítette a 2001. szeptember 11-i eseménysorozat, mely egyszerre követelte meg a korábbi politika revideálását és újabb katonai tevékenységek megkezdését, s ez utóbbival a DSO megerősítését.

⁸⁵ Helyesen hívja fel a figyelmet e tekintetben *Pap András László* arra, hogy „a globalizáció által átforgalmazó nemzetállam legfontosabb funkciója maradt, hogy békés és biztonságos terepet biztosítson a szabadon áramló nemzetközi tőke és a mozgásban lévő munkaerő számára.” Ehhez azonban a védelmi erők újraszabása után már bizonyos esetekben a képességei nem, vagy nem minden esetben elégségesek. Ld.: *Pap András László: Közbiztonság magánkézben? Állam és Jogtudomány 2007. 2. sz. 253.o.*

⁸⁶ *Varga* i. m. 3. o.

⁸⁷ „Klasszikus” alkalmazási területekről a kiszervezés körében azért csak idézőjelek közt beszélhetünk, mert maga a jelenség még olyannyira új, folyamatosan változó és terjeszkedő jellegű, hogy ez a jelző csak hozzávetőlegesen alkalmazható mellette.

Egy haderőreformra törekvő NATO tagállam ugyanis igaz, hogy kiszervez(het), de fő szabály szerint költséghatékonysági céllal csak objektumvédelmi, ügyviteli, logisztikai, vagy ellátmányozási feladatokat, melyek igaz, hogy nem elhanyagolhatóak, de nem is core-közeli tevékenységek. Sok más mellett felmerülhet a kérdés, hogy ez mennyiben tudja veszélyeztetni a kifizetést ellehetetlenítő rendkívüli állapotban a védelmi szektor működését, vagy hogy a közhatalmi jogosítványok kiszervezésével – ami objektumvédelemnél messze nem elképzelhetetlen – a megfelelő jogállami garanciák azonos erővel maradnak-e fent, illetve, hogy a kiszervezett feladatot ellátók a jog területén milyen viszonyban állnak az állammal, s mindez miként képződik le a jogi felelősség síkján.

Egy bukott állam a politikai stabilitás és általa a lojalitás hiánya okán kényszerül megfelelő anyagi háttér fennállása esetén katonai erő bérlésére, ami már-már a zsoldosság tiszta modelljét idézi, s egyben elképzelhetlenné teszi az adott állam normalizálódását, hiszen a hatalom fennmaradása a bérelt erőn alapul az állampolgárok többségének lojalitása nélkül. Bizonyos esetekben úgy véljük, ez nem mást jelent, mint az állam életében bekövetkezni kívánó változások bérelt katonai erővel való elodázását és a helyi hadurak hatalmának zsolddal való megalapozását.

Talán a vitákon felül álló esetet a profitorientált multinacionális cégek képzik, hiszen ezeknek érthető gazdasági érdeke, hogy a profiljukba nem illő fegyveres tevékenységet külső cég alkalmazottai útján lássák el, s ezzel megkímélik magukat egy rendkívül költséges és időigényes beruházástól.

Ami pedig „a” szuperhatalom hadműveleti tevékenységét illeti, az rámutat a katonai tevékenységek kiszervezésénél fennálló kettős mérce létére. Egy ilyen státuszú állam (nevezetesen az USA és mintakövetés-kísérleti jelleggel az Egyesült Királyság) vezetésének politikai érdeke, hogy a haza egyenruhás fiainak halála helyett „contractorokkal” végeztesen bizonyos tevékenységeket, amiben szintén rejlik politikai kockázat úgy a költségvetés, mint a visszaélések, vagy a nemzetközi kapcsolatok tekintetében. Persze ebben a megoldásban a választásokra ható rizikófaktor lényegesen kisebb, amíg a társadalmi-politikai ellenállás jelentősen meg nem növekszik.

Az alapvető probléma meglátásunk szerint abban ragadható meg, hogy az állami feladatok, s különösen az állam védelmi feladatai – minthogy az állam fogalmi alapjait közvetlenül érintik – nem kezelhetők a klasszikus kiszervezési területek módjára, hiszen elválaszthatatlan jellemzőjük a legitim fizikai erőszak monopóliuma, s végső soron az adott állam és társadalom rendjének védelme. Erre tekintettel nem tartjuk elfogadható érvelésnek azt sem, hogy „a PMC-k nem követik a zsoldosok örökségét. Állami finanszírozás mellett vetnek véget olyan konfliktusoknak melyek nem szabad, hogy elszabaduljanak.”⁸⁸ A bérelt jelleg ugyanis, csak egyetlen elem a problémamozzaikban.

Egyrészt úgy véljük, hogy az újnak beállított hibrid modell, melyben az állandó nemzeti haderő és a kiszervezett elemek egyesülnek, olyan visszalépés az állam történeti fejlődése tekintetében, mely a fegyveres védelmi tevékenységek törvényessége és alkotmányossága érdekében kialakult garanciák érvényesülési körét szűkíti.⁸⁹ Másrészt úgy gondoljuk, hogy a modern nemzetállam szuverenitásának ilyen módon való kiárusítása a korrupció elleni harc jegyében éppúgy elvetendő, mint a modern állam hosszú történelmi harcokban kialakult értékeihez való ragaszkodás jegyében. Harmadrészt pedig indokoltnak tartjuk ezen visszatérés átfogó vizsgálatát, kitérve a felelősségi és nemzetközi jogi kérdésekre éppúgy, mint a hosszú távú szerződések tényleges költséghatékonyságára, vagy a

---

⁸⁸ M. Dee *Beutel*: Private Military Companies: Their emergence, importance, a call for global regulation. princess.digitalfreaks.org/thesis/beutelmdthesis.pdf (2011.11.10.)

⁸⁹ Gondoljunk csak e tekintetben a közelmúlt két elhúzódó háborújára, az afganisztáni és iraki háborúkra, melyek során tucatszám láttak napvilágot a contractorok visszaéléseiről szóló valós hírek, s melyeket aztán a jogi garanciarendszer ki nem terjesztése miatt nem, vagy nem elfogadható jogkövetkezményekkel kezeltek.

feladatellátásban megvalósuló következményeikre.⁹⁰ Az ismert tények ugyanis jelenleg arra engednek következtetni, hogy a rövid XX. század két és fél világháborújában túlhajszolt és a korábbi időkhöz mérten méltán újnak nevezhető nemzeti védelmi modell át nem gondolt reformja a politikai kapcsolatokon keresztül nyitott teret ennek a régi – szellemiségében elvitathatatlanul zsoldos természetű – formának, megalapozatlan döntések egész sorába taszítva ezzel az állam fegyveres védelmét, és annak átalakítását.

2.5.A KISZERVEZÉS MINT FELELŐSSÉGI ÉS SZUVERENITÁSI KÉRDÉS

A katonai tevékenységek kiszervezésének elméleti problémáinál a már hangsúlyozott tipológiai és értelmezési problémák mellett három tényezőre hívnánk fel a figyelmet. Az első a zsoldosság elméleti kategóriájához való viszonyulás; a második a nemzetközi, politikai és belső jogi felelősség, vagyis általában a felelősség kérdése; a harmadik pedig a szuverenitásra gyakorolt hatás. Az első két problémakört alább részleteiben is tárgyaljuk, így a következő gondolatokban a szuverenitás problematikájához kapcsolódva, csak említés szintjén vizsgáljuk őket.

Már Sierra Leone kapcsán felmerült az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsában a katonai magánvállalatok alkalmazásának problematikussága. A tényleges – és meggyőződésünk szerint a zsoldosság jellegét valóban elérő – alapot az Executive Outcomes angolai és sierra leone-i tevékenysége adta. Ennek következtében az ENSZ raportőre lejegyezte, hogy „ezekben az esetekben a zsoldos tevékenység felmerülése sérti a népek önrendelkezési jogát és az államok szuverenitását. A gyakorlatban – ugyanis (szerzők) – a zsoldosok atrocitásokat keletkeztetnek és gátolják az emberi jogok gyakorlását. Az az egyszerű tény, hogy a kormány maga fogad zsoldosokat, vagy vállalatokkal szerződik e célból, hogy egy fegyveres konfliktus során saját védelmében erősítést biztosítson nem teszi a dolgot sem kevésbé illegálissá, sem kevésbé illegitimé. A kormányok – ugyanis csak (szerzők) – arra vannak felhatalmazva, hogy az alkotmány és a nemzetközi szerződések alapján cselekedjenek.”⁹¹

A katonai kiszervezés kiemelt kezelésének tehát egyik indoka a szuverenitás egyik tartóoszlopának (a védelemnek) a részleges kiszervezhetőségének kérdése. Annak ellenére, hogy a szuverenitás mára részben „imitált és limitált”⁹² azt kell mondanunk, hogy az egyik (de már messze nem az egyetlen) alapvető politikai-hatalmi szint a kulturális, politikai és gazdasági érdekezésségre évszázadok nyomán kiépült egység, a nemzetállam szintje. Bár napjaink alaptétele, hogy „a szuverenitás és a nemzetállamiság a veszfáliai rendszer megrepesztett sarkköve”,⁹³ mégis más hathatós viszonyítása alapot még érdemben nem ismerünk a hatalmi-politikai rendszerben.

A szuverenitás tehát az állam lényegi alkotóelemét adó politikai-jogi kategória, mely azt fejezi ki, hogy a társadalom által létrehozott intézmények csúcsa (és egyben kerete) maga az állam, melytől független magasabb főhatalom nem létezik. Ennek szükségképpen, fő alkotóelemi a függetlenségben, egységességben és integritásban, önrendelkezésben,

---

⁹⁰ Utóbbira gondolatindítóként felvethető, hogy amíg az objektumvédelemre szerződött *contractor* csak – feláras – szerződésmódosítással vonható be más – váratlan – feladatokra, addig az állandó hadsereg tagjaként szolgáló katonák egyszerű vezénnyelssel mozgósítható.

⁹¹ *Report on the question of the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination*, E/CN.4/1999/11 13 January 1999, forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/101/55/PDF/G9910155.pdf?OpenElement> (2011-10-14) 14. o

⁹² Prof. Dr. Francis DELPERÉE leuveni szenátorának az 5. Európai Jogász Fórumon előadott gondolataiból.

⁹³ FUKUYAMA, Francis: *Államépítés*, 2005, Századvég, Budapest, 121. o.

kizárólagosságban, felelősségre vonhatóságban, hadüzenet-hadviselés, illetve békekötés és kegyelmezés jogában ragadható meg.⁹⁴

Ebben a megközelítésben a katonai kiszervezés több síkon is erőteljesen érinti a szuverenitást, hiszen a kiszervező belső szuverenitása vonatkozásában rizikófaktorokat teremt, külső szuverenitása vonatkozásában az esetleges határokon kívüli tevékenységek okán a bevetés helye szerinti állammal való kapcsolatra is jelentős hatást gyakorol, nem beszélve a kiszervező állam szövetségesekkel és nem állami szereplőkkel való viszonyáról, emellett pedig a bevetés helyének belső szuverenitásáról.

A szuverenitás tehát kifejezetten sokat mond a katonai kiszervezésről, főleg akkor, ha kiegészítjük az „*autoritas, non veritas, facit legem*”⁹⁵ réginek ható, de teljesen el nem enyészett elvével, és Carl Schmitt azon gondolatával, miszerint „szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt”⁹⁶. Mindként gondolatban központi helyen áll ugyanis a fegyveres erő, a honvédelem, a katonai tevékenység és annak minden komponense, minden kiegészítő tevékenysége. Nem véletlen az sem, hogy a kérdés közgazdasági elemzői rendre a katonai vezetés szemére vetik, hogy ridegen elzárkóznak a kiszervezés kérdésétől. Ennek oka vélhetően – és joggal – az, hogy a hatalom végső zárköve mindig a fegyveres erő, mely egyben a kivételes állapot, a békeidejű jogrendet részben, egészben mellőző időszak rendteremtő céljának alapja is. S mint ilyen zárkövek és alapnak minden kérdése kiemelt fontosságú.

Célszerű mindezt az állam funkciói felől szemlélni. Stumpf István például a következőkben ragadja meg az állam alapvető, elsődleges funkcióit: (1) belbiztonság, (2) külső biztonság (honvédelem), (3) nemzeti statisztika előállítás, (4) külügyek, (5) bevándorlási politika, (6) termelés és munkahelyek biztonságának megteremtése és a (7) monetáris politika.⁹⁷ E feladatok között a katonai (és tágabb értelemben vett állami fegyveres) tevékenységek jól láthatóan komoly helyet foglalnak el.

A gyakorlat miatt a nemzetbiztonsági kockázatokra is fel kell hívnunk a figyelmet. A nemzetközi szakirodalom is lejegyzi az a problémát, hogy „a PMC adott esetben hozzáférhet minősített adatokhoz, vagy a védelmi erők kiképzési terveihez, illetve berendezéseikhez, eszközeikhez. Emellett a PMC-k más országban végzett tevékenysége zavaró lehet a megbízó állam hivatalos ténykedésére, illetve kormányzati és katonai szerveinek ezen országokban való működésére nézve.”⁹⁸ Az elvi lehetőséget elismerve azonban jeleznünk kell, hogy a contractorok természetesen nem férhetnek hozzá korlátlanul az alkalmazó szerv és állam különböző rendszereihez. Ezt igazolja SINGER, mikor jelzi, hogy „...a katonai magánvállalatok független képződmények, melyek felelősek a saját műveleteikért, biztonságukért és védelmükért. Nem kapnak teljes, vagy időleges hozzáférést a katonai, vagy a CIA hírszerzési ismereteihez, nincs teljes hozzáférésük a katonai kommunikációs hálózathoz, és amikor a maguk a terepen vannak, nincs – önmagukban (szerzők) – hozzáférésük bármely fegyverzethez, vagy a gyors válaszcsoportokhoz szükséges fegyver- és védelmi rendszerekhez.”⁹⁹ Mindez azonban nem jelenti a nemzetbiztonsági kockázat tagadását és a többletinformációk megszerzésének lehetőségét.¹⁰⁰

⁹⁴ SZABADFALVI József: *Nemzetállam*, in: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államelmélet*, 2001, Bíbor Kiadó, Budapest, 132-133. o.

⁹⁵ „A hatalom és nem az igazság alkotja a törvényeket.” (Thomas HOBBS).

⁹⁶ SCHMITT, Carl: *Politikai teológia*, 1992, ELTE ÁJK, Budapest, 1. o.

⁹⁷ STUMPF István: *Állam és kormányzás*, in: EGRESI Katalin – SULYOK Gábor (szerk.): *Jog, Állam, Politika*, 2009/3. szám, 157. o.

⁹⁸ GULAM i.m. 28. o.

⁹⁹ SINGER (2005) i. m.

¹⁰⁰ Kiváló példa erre a Wikileaks esete, hiszen ott temérdek minősített információ jutott civilek birtokába meghatározott kapcsolati háló révén, mely pontosan a katonai szektor és a magánszektor fokozódó kapcsolatain talált táptalajt.

A nemzetállami szint meghaladását hirdető nézeteire hivatkozva, lehet, hogy valóban „új szuverenitás” alakul ki a szupranacionális egységesülések integratív szintjén,¹⁰¹ de ezek azért még messze nem tudják pótolni és helyettesíteni az állami szuverenitás megnyilvánulási lehetőségeit, sem jogi, sem hatalmi, sem politikai szempontból. Ezen állítás bizonyítására idéznék meg érintőlegesen az afganisztáni hadszíntérről kivont nemzeti erők, a közös európai uniós haderő, illetve közös biztonságpolitika problémáit, valamint a NATO működésének rendjét, ugyanis „a szövetség első és talán legfontosabb jellegzetessége, hogy szuverén és független nemzetek alkotják, továbbá olyan kormányközi szervezet, amely minden döntését konszenzussal hozza. [...] A tagállamok kollektív védelmére vonatkozó 5. cikkelye a szövetség részéről nem ír elő automatikus katonai beavatkozást, a tagállamok számára előírt kötelezettség az azonnali konzultációra és arra vonatkozik, hogy megfelelő módot választanak a segítségnyújtásra.”¹⁰²

Mindezekből jól érezhető tehát, hogy a katonai lépések még mindig fő szabály szerint nemzetállami szintű döntések, különösképp azért, mert a katonai erőt nemzetállami haderők adják, még a katonai tömb vonatkozásában is felajánlásos, vállalásos rendszerben. Ebből pedig a fent említett szuverenitás kérdés mellett az is következik, hogy a katonai tevékenységek kiszervezése elsődlegesen a nemzetállamra és annak politikai rendjére hárítja a felelősség kérdését és minden más terhét. A zsoldossággal kapcsolatos problémák is a nemzetállamon csapódnak le, hiszen általános megközelítésben a jogi személyek nemzetközi jogi felelőssége, például a zsoldosság vonatkozásában közvetlenül nem áll meg. Fontos, hogy még messze nem kristályosodott ki, hogy a PMC-k alkalmazása körében pontosan milyen felelősség merülhet fel, és mely szereplő válhat felelőssé. Tisztázatlan e körben az államok nemzetközi felelősségének kérdése, tisztázatlan a vállalatok felelőssége és részben tisztázatlan a contractorok belső jogi felelőssége is, ahogy ezt később még bemutatjuk.

Általában véve tehát azt mondhatjuk, hogy az elméleti problémák körében alapvető kérdés a szuverenitáshoz való viszony nehézkessége, melyet aztán felerősít a zsoldosság, a humanitárius jogi megítélés és a felelősség problematikája.

A katonai tevékenységek kiszervezésénél a számos még nem tisztázott kérdés közül talán a legégetőbb volt hosszú időn át a felelősség kérdése, mely terén érezhető előrelépések történtek, azonban teljes megoldásról korántsem beszélhetünk.

A DSO tekintetében a jogi értelemben vett felelősség vonatkozásának három dimenziója van: (1) az alkalmazó állam (nemzetközi jogi) felelőssége, (2) a katonai magánvállalat (gazdasági) felelőssége, és (3) a contractorok (belső jogi) felelőssége. Ezek közül a legkritikusabb a gyakorlat szempontjából talán az alkalmazó állam felelőssége, melyet szorososan követ a személyi felelősség.

Az állami felelősség kérdése elválaszthatatlan a kontraktorok jogi státuszának kérdésétől, azon belül is attól, hogy milyen kapcsolatként értelmezzük a PMC és haderő, illetve a PMC és alkalmazó állama közti viszonyt. Álláspontunk szerint – szakirodalmi konszenzus hiányában – az alapvető irányt az államok nemzetközi felelősségéről szóló, szokásjogi erejű 2001. évi tervezet¹⁰³ 8. cikke határozza meg, mikor rögzíti, hogy „egy személy, vagy személyek csoportjának magatartását a nemzetközi jog szerint az állam cselekményének kell tekinteni, ha a személy vagy személyek csoportja a cselekmény elkövetésekor ténylegesen az adott állam utasításai szerint, illetve irányítása vagy ellenőrzése alatt cselekszik.”¹⁰⁴ A tervezethez készített kommentár e körben rögzíti, hogy generális alapelv a nemzetközi jogban, hogy az

¹⁰¹ SZABADFALVI (2001) i. m. 139. o.

¹⁰² RÁBAI György - TÚZES Károly: *NATO útmutató*, 2003, Magyar Országgyűlés, Budapest, 19. o.

¹⁰³ Responsibility of States for internationally wrongful acts in: Report of the International Law Commission Fifty-third session (23 April-1 June and 2 July-10 August 2001) forrás: http://untreaty.un.org/ilc/reports/english/a_56_10.pdf (2011-11-16).

¹⁰⁴ Ua. 45. o.

állam nem felel a magánszemélyek cselekményeiért. Ezt azonban – ahogy a kommentár által hivatkozott joggyakorlat is mutatja – áttöri az a speciális elv, miszerint az állam felelős mindazon személyek és csoportok cselekményeiért, melyek felett irányítási, felügyeleti, vagy ellenőrzési jogkört gyakorol. „Ez az eset általában ott merül fel, ahol az állami szervek kiegészítő jelleggel magánszemélyeket vagy csoportokat toboroznak, bíznak meg, hogy azok mintegy „segédhadként” ténykedjenek, miközben kívül esnek az állami struktúrákon.”¹⁰⁵ A kommentár emellett rögzíti, hogy ennek tipikus példája, amikor a rendőri, vagy fegyveres erőkhöz nem tartozó „önkénteseket” küld adott állam a szomszédos országba, vagy valamely misszió végrehajtására.¹⁰⁶ A tervezet ezen cikkét azért tekintjük tehát irányadónak, mert a kommentár közvetlenül is utal az adott feladat ellátására küldött civil személyek esetére. Véleményünk szerint e meghatározásba egyértelműen beletartoznak a katonai magánvállalatok és alkalmazottaik is a haderő irányítása, felügyelete, illetve ellenőrzése alá utalva. Ezen elképzelésünket a személyvédelem tekintetében is fenntartjuk, hiszen bár nyilvánvaló, hogy a védett személy – aki egyben az állam szervéhez tartozik felelősségi szempontból – szakmai tekintetben nem utasíthatja általános jelleggel őrzőit, nemzetközi jogi szempontból releváns kényes helyzetekben élhet, sőt élnie kell a felügyelet, illetve ellenőrzés jogosítványával.

Az állam nemzetközi jogi felelőssége tehát véleményünk szerint a tervezet 8. cikke alapján áll meg a katonai tevékenységek kiszervezésére nézve, feltéve, hogy e körben a nemzetközi jog valamely szabályának megsértése forog fenn. Fontos azonban leszögezni, hogy ismereteink szerint az államok nemzetközi felelőssége a gyakorlatban még nem merült fel a DSO vonatkozásában. Ennek oka a reális valóságból könnyen levezethető, ha figyelembe vesszük, hogy azon államokban ahol idegen hatalom megbízásából ténykednek katonai magánvállalatok (főként Afganisztán és Irak tekintendő napjainkban ilyenek), függőségi viszonyban állnak a megbízó állammal. Példának okáért: nehezen elképzelhető, hogy az Amerikai Egyesült Államok által döntően meghatározott koalíciós katonai jelenlétre támaszkodó afgán kormányzat adott esetben élne jogával az USA nemzetközi felelősségének megállapítása érdekében valamely PMC miatt, amikor a kormány stabilitását egyrészt főként az USA katonai ereje biztosítja, másrészt a kormánytagok védelmében is jelentős szerepet vállalnak a különböző magánvállalatok. A gyakorlatban a kényes kérdések megoldása politikai-diplomáciai megoldásokat igényel, aminek gyakorlati példája volt a Blackwater felváltása a Triple Canopy-val az USA vonatkozásában.

A politikai-diplomáciai megoldások gyakorlata egyrészt kiemeli, hogy a nemzetközi jogi felelősség mellett e téren inkább a politikai felelősség kérdése tekinthető kényszerítő erőnek a megbízó államokkal szemben, másrészt utat nyit az egyes katonai magánvállalatok felelősségének terrénuma felé. Azt kell tehát látnunk, hogy a vállalatok felett is érvényesül – a gazdasági mellett – jogi kényszer, hiszen az államok válogatott módokon¹⁰⁷ tudnak jogi eszközökkel fellépni ellenük. A vállalatok tehát rá vannak kényszerítve a kritikus helyzetek minimalizálására. Ennek oka a jogi kényszer mellett a vállalatok gazdasági felelőssége, vagyis a márkanév védelmének fontossága. Egy adott katonai magánvállalat számára a visszaélések nem közvetlen jogi szankciókkal fenyegetnek, hanem a márkanév oly fokú sérelmével, mely jelentős megbízásoktól ejti el a vállalatot. Ezt a fajta gazdasági, vagy marketing felelősséget fokozta a millenniumot követő néhány év szabályozási vákuum tézise, mely cselekvésre, afféle kamarák létrehozására készítette a PMC-ket. Ennek eredményekét jött létre például az

---

¹⁰⁵ Ua. 104. o.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Gondoljunk csak a katonai magánvállalatokra vonatkozó belső jogi szabályozás hátrányos, szigorító módosítására; a megbízások számának csökkentésére; vagy különböző vizsgálatok kezdeményezése az adott vállalatnál.

IPOA¹⁰⁸, vagy a BAPSC¹⁰⁹, melyek lényege, hogy „egy katonai magánvállalat akkor lehet tagja a szervezetnek, ha magára nézve kötelezően elfogadja a viselkedési kódex erkölcsi előírásait. Abban az esetben, ha tevékenységével megszegi azokat, a szervezet etikai bizottsága kizárhatja a PMC-t tagjai közül, amely egyet jelent jó hírnevének elvesztésével.”¹¹⁰ Ezen szervezetek szankciórendszere jogi értelemben elégtelen, hiszen lényegében a pénzbüntetést és a kizárást tudják csak alkalmazni a renitens vállalkozásokkal szemben, gazdasági hatásuk azonban nem alábecsülendő, amit jól mutat a Balckwater-nél bekövetkezett változások egész sora.

A kamara jellegű – de a kamarák jogi és piacsabályozó jelentőségétől messze elmaradó – szervek etikai kódexei természetesen az egyes katonai vállalatoknál is meg kell, hogy jelenjenek. Ezek a viselkedési kódexek (code of conduct) határozzák meg a contractorok személyi felelősségének első, lényegében munkajogi vonalát. A viselkedési kódex vétkes megsértése pénzbüntetést, illetve a jogviszony megszüntetését vonhatja maga után. Ez azonban önmagában elégtelen – mégis hosszú időn át egyedüli – felelősségi rendszer. Afganisztán és Irak vonatkozásában az Amerikai Egyesült Államok által megbízott contractorok büntetőjogi felelőssége hosszú időn át tisztázatlan volt. A jogi standardok értelmében a külföldön tartózkodó személyek által elkövetett bűncselekmények elbírálása az adott állam joghatósági körébe tartozik. Az USA contractorai azonban mentesültek ezen főszabály érvényesülése alól, mivel a Ideiglenes Koalíciós Hatóság (Coalition Provisional Authority – CPA) 17. számú rendelete, s különösen annak harmadik szakasza rögzítette, hogy ezek a személyek szerződéses tevékenységük vonatkozásában (1) nem tartoznak az iraki jog hatálya alá, (2) nem tartoznak az iraki eljárás hatálya alá, (3) szerződésen kívüli tevékenységük tekintetében csak a CPA írásos hozzájárulásával válhatnak iraki hatósági eljárás alanyává.¹¹¹

A CPA 17. számú rendelete elfogadhatatlan állapotokat teremtett, hiszen az elkövetés helyének állama nem érvényesíthette joghatóságát az ilyen formán „katonai” státus felé elmozdított civil contractorok felett, azonban a delegáló állam – jelen esetben az Amerikai Egyesült Államok – katonai büntetőjoga sem terjedt ki rájuk, mivel katonai büntetőjogi értelemben nem minősültek katonának. Ezzel tehát valóban egyfajta szabályozási vákuum keletkezett. Az új iraki adminisztráció fő feladatai között jelölte meg e helyzet orvoslását és a politikai-diplomáciai lehetőségei révén – az USA vezetésének belátását bírva – meg is valósította a kérdés rendezését. Az amerikai Military Authorization Act (továbbiakban MAA) 2006. október 17-i módosítása révén a 2007-es normaszöveggel a katonai magánvállalatok hadsereg számára dolgozó civileit az Egyesült Államok a katonai büntetőkódex hatálya alá vonta. Ezzel a belső jogi felelősség megoldottá vált, amit követhetett a CPA 17. számú rendeletének hatályon kívül helyezése. Ezt a az amerikai katonai erő állomásozásáról szóló 2008. november 17-én megkötött SOFA (Status of Force Agreement) egyezmény valósította meg, mely 2008. december 31-gyel, főként a jogalkalmazásról szóló 12. cikkével¹¹² hatályon

---

¹⁰⁸ International Peace Operations Association (Nemzetközi Békeműveletek Társasága). „Doug Brooks Alapította 2001-ben, azzal a céllal, hogy elősegítse a katonai szolgáltatóipari cégek számára a magas műveleti és etikai standardok kialakítását, továbbá, hogy a politikai döntéshozókkal konstruktív párbeszédet folytasson a PMC-k alkalmazásának lehetőségéről.” VARGA (2009) i.m. 14. o.

¹⁰⁹ British Association of Private Security Companies (Magán Biztonsági Vállalatok Brit Társasága).

¹¹⁰ VARGA (2009) i. m. 15. o.

¹¹¹ Coalition Provisional Authority Order Number 17: Status of the Coalition, Foreign Liaison Missions, Their personnel and contractors, forrás: http://www.usace.army.mil/CEHR/Documents/COALITION_PROVISIONAL.pdf (2011-10-10).

¹¹² U.S. - Iraq Status of Forces Agreement, 2008 - Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq forrás: http://en.wikisource.org/wiki/Status_of_Forces_Agreement,_2008#Article_10.E2.80.94Contracting_Procedures (2011-10-17).

kívül helyezte a CPA 17. számú rendeletét és utat nyitott az iraki kormánynak a kérdés újszerű kezelésére.¹¹³

A felelősségi kérdések vonatkozásában a fentiekén túl alapvető fontosságú és a nemzetközi szint által meghatározott törekvés, hogy az államok közössége az egységes szabályozás felé mozduljon el. Ez irányba az első, jelentős lépés már megtörtént, mikor a „katonai magánvállalatokról szóló különböző nemzeti szabályozások összehangolásának és előmozdításának szándékával 2006 nyarán egyeztetések kezdődtek a svájci külügyminisztérium és a Nemzetközi Vöröskereszt szervezésében, melynek eredményeként 2008. november 17-én elfogadásra került a – nemzetközi jogi kötelező erővel nem bíró – montreux-i dokumentum.”¹¹⁴ A korábban már többször citált montreux-i dokumentum fontossága a felelősség és a nemzetközi jogi szabályozás szempontjából úgy véljük azért fontos, mert bár közvetlen nemzetközi jogi kötőerővel még nem bír, idővel a következetes alkalmazás révén a nemzetközi szokásjog részévé válhat, vagyis szokásjogi kötelező erőre emelkedhet. Ebben a megközelítésben a montreux-i dokumentum fontossága abban ragadható meg, hogy egyrészt rögzíti a (1) szerződő állam, (2) a területi állam, (3) a hazai állam és (4) minden más kapcsolódó állam felelősségét és kötelezettségeit. Másrészt megfogalmazza, hogy kik minősülnek felelősnek a katonai magánvállalatok személyzete számára, s e körben nemzetközi felelősségi jelleggel nevezi meg (1) a szerződő állam kormányzati tisztségviselőit – függetlenül attól, hogy katonai parancsnokok, vagy civil tisztségviselők –, illetve (2) a katonai magánvállalat igazgatóját, vezetőjét, amennyiben a szükséges ellenőrzési, illetve felügyeleti jogosítványok gyakorlását elmulasztotta.¹¹⁵ Ez utóbbi meghatározás azért is fontos, mert a kormánytisztségviselők bevonása révén igazolja az államok felelősségéről szóló tervezet 8. cikkére való hivatkozásunkat és rögzíti az államok nemzetközi felelősségének létét a DSO vonatkozásában.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy bár szabályozási vákuumról már nem beszélhetünk, a felelősségi problémák teljes körű rendezése még várat magára. Véleményünk szerint ez kizárólag a nemzetközi szintű egységes szabályozással mehet végbe, melyet a montreux-i dokumentum pozitív kezdeményezésként indított el, s melyre nézve saját javaslatainkat később megfogalmazzuk. Kérdéses azonban, hogy a megindult folyamat beteljesedik-e valaha.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bors János: Az állandó hadsereg kérdése Magyarországon 1593-tól 1715-ig, in: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1895. 8. kötet.
2. Carl Schmitt: *A politikai fogalma*, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002.
3. Carl Schmitt: *Politikai teológia*, Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar TEMPUS „Összehasonlító Jogi Kultúrák projektumának kiadványa, Budapest, 1992.
4. Christopher Spearin: Not a „real state”? *International Journal* 2005. Autumn 1093-1112. o.
5. Coalition Provisional Authority Order Number 17: Status of the Coalition, Foreign Liaison Missions, Their personnel and contractors, forrás:

---

¹¹³ Az újszerű kezelést a belügyekért felelős iraki minisztérium 2008. december 30-i rendelete jelentette, mellyel amerikai-iraki közös bizottságot hoztak létre. A bizottság feladata a PMC-kre és munkavállalókra vonatkozó szabályozás megalakítása, melynek befejezéséig – ideiglenes jelleggel – érvényesül az amerikai joghatóság a contractorok felett.

¹¹⁴ VARGA (2009) i. m. 18. o.

¹¹⁵ Ua. 15. o.

- http://www.usace.army.mil/CEHR/Documents/COALITION_PROVISIONAL.pdf (2011-10-10).
6. Dan Guttman: Governance by contract. *Public Contract Law Journal* Vol. 33 No. 2. 321-360 o.
  7. Dino Kritsiotis: Mercenaries and the privatization of warfare. *The Fletcher Forum of World Affairs* Vol. 22. No. 2. 11-25. o.
  8. Doug Brooks, Jim Shelvin: Reconsidering battlefield contractors. *Georgetown Journal of International Affairs* 2005 Summer/fall 103-112. o.
  9. Elizabeth Joh.: Conceptualizing the private police, *Utah Law Review* vol. 2005 610.o.
  10. Fernand Braudel: A kapitalizmus dinamikája, Európa könyvkiadó, Budapest, 2008.
  11. Francois Furet: A forradalomról, Európa könyvkiadó, Budapest, 2006.
  12. FUKUYAMA, Francis: *Államépítés*, 2005, Századvég, Budapest, 121. o.
  13. Herbert M. Howe: Global order and the privatization of security. *Fletcher Forum of World Affairs* 1998. Summer 1-10. o.
  14. Hyder Gulam: „The rise and rise of Private Military Companies. www.peaceopstraining.com/theses/gulam.pdf (2011.11.10.)
  15. Immanuel Wallerstein: Bevezetés a vilárendszer-elméletbe, L'Harmattan, Budapest, 2010.
  16. Jackson Nyamuya Maogoto: Subcontracting sovereignty. *The Brown Journal of World Affairs* 2006. Fall/Winter 147-160. o.
  17. John Keegan: A hadviselés története, Corvina kiadó, Budapest 2004. 338. o.
  18. Julius Caesar: A polgár háború, Lectum Kiadó, Szeged, 2003.
  19. Kálmán János: Zsoldosok újratöltve?. A zsoldosok fogalmának alkalmazhatósága a katonai magánvállalatok és alkalmazottaik vonatkozásában, in: *Közjogi Szemle* 2012. 4. szám, 53-63. o.
  20. Karácsony Veronika: A biztonság privatizálása, Ph.D. értekezés, http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/karacsony_veronika.pdf (2013.02.01.) 48-50. o.
  21. Kateri Carmola: Is's all contract now: Private Military Firms and a Clash of Legal Culture. *The Brown Journal of World Affairs* 2006 Fall/Winter 161-173. o.
  22. Keegan John: A hadviselés története, Corvina kiadó, Budapest, 2004.
  23. M. Dee Beutel: Private Military Companies: Their emergence, importance, a call for global regulation. princess.digitalfreaks.org/thesis/beutelmdthesis.pdf (2011.11.10.)
  24. Máthé Gábor: Jogtörténeti előképek a magyar kormányzati modell OTKA programhoz, Budapest 2011. 9. o.
  25. Matthew Moten: Out of order. *Foreign Affairs* 2010. Szeptember/Október 2-8. o. Paul C. Light: Outsourcing and the true size of government. *Public Contract Law Journal* Vol. 33. No. 2. 311-320. o.
  26. Max Weber: A tudomány és a politika mint hivatás, Kossuth könyvkiadó, Budapest 1995. 54-55. o.
  27. Morgan H. Lewis: Ancient society, Charles H. Kerr & Comapny, Chichago, 1877.
  28. Niccoló Machiavelli: A fejedelem, Cartaphilus kiadó, Budapest, 2006.
  29. Niccoló Machiavelli: A háború művészete, Szukits könyvkiadó, Szeged, 2001.
  30. Ottokeinz Rockoll: Az állandó hadsereg mint a feudális reakció támasza, in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1954. 3-4. szám.
  31. P. W. Singer: Corporate Warriors The Rise of Privatized Military Industry. *Cornell University Press* 2004. USA.
  32. P. W. Singer: Corporate Warriors The Rise of Privatized Military Industry. *Cornell University Press* 2004. USA 91-101. o.

33. P. W. *Singer*: Corporate Warriors: The rise and ramifications of the privatized military industry. *Brookings* Winter 2001-2002., http://www.brookings.edu/articles/2002/0101usmilitary_singer.aspx (2011-10-19.)
34. P. W. *Singer*: Outsourcing war. *Foreign Affairs* March/April 2005. <http://www.foreignaffairs.com/articles/60627/p-w-singer/outsourcing-war> (2011.10.13)
35. P.W. *Singer*: Corporate Warriors The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security. *International Security* 26:3. sz. 200.o.
36. Pap András László: Közbiztonság magánkézben? *Állam és Jogtudomány* 2007. 2. sz. 253.o.
37. Pap András László: Megjegyzések a nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezésének módszertanához, *Állam és Jogtudomány* 2011. 3.sz. 351-359. o. Pap András László: Privatizált közfeladatok. *Beszélő* 2007. 11. szám 36-50. o.
38. Peter Harclerode: A háború eszközei, Magyar könyvklub, Budapest, 2002.
39. Platón: Az állam, Cartaphilus kiadó, Budapest, 2008.
40. RÁBAI György - TÜZES Károly: *NATO útmutató*, 2003, Magyar Országgyűlés, Budapest, 19. o.
41. *Report on the question of the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination*, E/CN.4/1999/11 13 January 1999, forrás: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G99/101/55/PDF/G9910155.pdf?OpenElement> (2011-10-14) 14. o
42. Responsibility of States for internationally wrongful acts in: Report of the International Law Commission Fifty-third session (23 April-1 June and 2 July-10 August 2001) forrás: http://untreaty.un.org/ilc/reports/english/a_56_10.pdf (2011-11-16).
43. Steven L. *Schooner*: Contractor atrocities at Abu Ghraib. *Stanford Law & Policy Review*, Volt 16. No.2. 557-572 o.
44. STUMPF István: *Állam és kormányzás*, in: EGRESI Katalin – SÜLYÖK Gábor (szerk.): *Jog, Állam, Politika*, 2009/3. szám, 157. o.
45. SZABADFALVI József: *Nemzetállam*, in: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államelmélet*, 2001, Bíbor Kiadó, Budapest, 132-133. o.
46. Szabó Dezső: Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában, in: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1910. 11. kötet.
47. Szalai Gábor: A nemzeti hírszerzés és a magánszektor kapcsolatának alapkérdései az USA-ban. *Hadtudományi Szemle*, 2008/2. sz. <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/2008/2/szg.pdf> (2013.01.13.)
48. Szigeti Péter: *Világrendszerkép*, Napvilág kiadó, Budapest, 2005.
49. *Turcsányi* Katalin: Outsourcing itthon és külföldön – divat, vagy szükségesség? <http://kgk.bmf.hu/system/files/Turcsanyi.pdf> (2010.02.15)
50. U.S. - Iraq Status of Forces Agreement, 2008 - Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq forrás: http://en.wikisource.org/wiki/Status_of_Forces_Agreement,_2008#Article_10.E2.80.94Contracting_Procedures (2011-10-17).
51. Varga Krisztián: *Civilek a harcmezőn*. MKI Tanulmányok 2009. <http://www.kulugyiintezes.hu/pu/b/displ.asp?id=MACSKB> (2011.11.16)
52. Werbőczy István hármaskönyve, Farkas Lőrincz Imre könyvkiadó, Budapest, 2006.
53. Zachar József: *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683-1792*, Zrínyi Kiadó, Budapest 2004. 9. o.

54. Zoe *Salzman*: Private military contractors and the taint of a mercenary reputation.
Journal of international law and politics Vol. 40:853. 853-892. o.